

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2017. december
XXIV. évfolyam 4. szám

A teknős nem őshonos állatfaj Újpesten. A kutatók mégis találtak itt egy példányt, amely születése óta, kis híján hatvan éve, egyhelyben áll, meg se moccan. Sok éven keresztül megvolt a medencéje is, de ma már csak a tér névadójában, Szent Lászlóban bízhat, hogy ő majd vizet fakaszt számára, ha szépen kéri. A bronzpáncélos hüllő három generáció óta név szerint ismeri a környék lakóit; jól emlékszik rájuk, mert röviddel azután vert itt tanyát, hogy az első családok beköltöztek a sgraffitókcal díszített négyemeletes házakba. Azóta sokan hagytak rajta tenyérnyomot; a feje szinte csillog a sok simogatástól. Jó érzés Újpest teknősének lenni!

A teknős éjjelente a családjáról álmodik. Ősatya a hindu mitológiában négy elefántot tartott a hátán, azokon nyugodott a Föld. Réges-rég távolra szakadt kínai rokonai a helyi hitvilágban a bölcsesség jelképei. Az idő múlásával akadtak különleges szolgálatot vállaló családtagok is. Az 1970-es években a nagybátyja, Ernő (akinek észjárása legalább olyan lassú volt, mint a testmozgása), egy rajzfilm kedvéért küldöncként dolgozott az Erdőrségen. Más mutánsok reneszánsz festők neveit felvéve, nindzsa harci teknősként tartották fenn a rendet Manhattanben. Újpesten békésebb a lét, itt nem kell verekednie, őt mindenki szereti. Csak egyet nem ért: vajon egy napon, az éj leple alatt miért fűrészelték le a farkát? □ *Rojkó Annamária*

80 évvel ezelőtt... műkedvelők Újpesten

„Munkásotthon december 25: Kék postakocsi. A vidám operett, a pompás előadás és a szereplők összjátéka kellemes órákat szerzett az Otthon közönségének. Talán ez a három kellemes tudat hatotta át Kempler Bélát is, aki alakításával értékes és kellemes sikert aratott. Igaz, hogy olyan partnerei voltak, akik mellett csak jól lehet játszani. Szücs Jánosné és Bäer Ilus a két női főszerepben remekeltek és vitték sikerre a darabot.”

„Tungsram december 26: Néma levente. Az UTE égisze alatt, Kelecsényi Ferenc rendezésében hozta színre a Tungsram gárda a nagyszerű darabot. Pazar kiállítás, nagyszerű diszletek, megfelelő kezekbe kiosztott szerep és zsfolt ház jellemezték az előadást.” (Pestkörnyéki Műkedvelők Lapja, 1937 január)

„A Megyeri Dal- és Önképzőkör október 30-án a »Szegény leányt nem lehet elvenni« c. vígjátékot hozta színre. A kis gárda minden tagja annyi tudással felvértezve állt ki, hogy a hibák is elvesztek a nagy akarásban. Horváth Aranka olyan bájos, hogy mellette a férfiak akaratlanul is kedvvel játszottak. Szépen beszél, természetesen alakít, és sugárzik róla a fiatalság. Mráz Etus aranyos kis fruska volt, ügyes, látszott rajta a nagy igyekezet, mely meghozta számára a sikert. Németfi László vezér volt a férfiak között, elegáns, rutinos, ő otthon van a szinpadon. Szakall Ferenc új ember, de jó megjelenésű, és határozott tehetség.”

„A »Tungsram« műkedvelőgárdája kitűnően sikerült színelőadást rendezett nov. 6-án a Tungsram kulturház termében. Ez alkalommal színre került Kelecsényi Ferenc rendezésében Zilahy Lajos »Süt a nap« című 3 felvonásos életképe. [...] K. Szilágyi Mária, Wolf Irénke, Bihari Aranka, Balogfi Mancsi – ez a négy név mindent megmond és nehéz lenne közülük egyet is kiragadni, hogy a másik három elé helyezzük.” (Pestkörnyéki Műkedvelők Lapja, 1937. november)

„Az Újpesti Zeneművelő Egyesület november 17-én, szerdán este nagy sikerrel ren-

dezte meg első házi versenyét. A műsor keretében énekszámokkal Sch. Solt Etelka az Operaház tagja, zongoraszámokkal Perlakyné Berger Matild zongoraművész, hegedűszámokkal Salgó Sándor, Kalina Gallina Erzsébet, Fenyves Jenő, és Frank Lajos működtek nagy sikerrel közre.” (Független Ujság, 1937. november 20.)

„Ünnepi díszbe öltözött december 1-én az újpesti városháza. [...] Dr. Semsey Aladár újpesti és dr. Szócs József rákospalotai polgármestereken kívül a két város hatóságainak, intézményeinek és iskoláinak vezetői is megjelentek, hogy meghallgassák a Vörösmarty Irodalmi Társaság ünnepi felolvasó ülését, amelyet a két város kulturáját építő irodalmi társaság Vörösmarty Mihály születésének évfordulója alkalmából rendezett. [...] Gyökössy Endre a Vörösmarty Társaság alelnöke, a Petőfi Társaság tagja érdekes szempontú elnöki megnyitójában a vidéki és fővárosi irodalom azonos erőit és az irodalmi társaságok irodalomfejlesztő jelentőségét vázolta. [...] A nyilvános felolvasó ülés után a Társaság rendes közgyűlését tartotta meg [...] Vörösmarty emlékéremmel tüntették ki Babits Mihályt, Gyökössy Endrét és Hajdu Henriket [...]” (Független Ujság, 1937. december 4.)

„Szociálpol. Intézet jól sikerült műsor- és táncestet rendezett november 6-án. A műsor első számaként Karinthy egyik egyfelvonásosát játszották Ocsovai János, Arnóth Sándor, Blázy Miklós, Janda Ágoston, Gasparik Károly, Schuller Frigyes és Szilágyi György.”

„A Legényegylet gárdája – mint Gerber Alajos elnök tájékoztatott – valószínűen részt vesz az Aschner-vándordíjas versenyen, még pedig azzal a darabbal, amellyel már igen sok sikert arattak. A férfi szerepekben Gerber nevét hallottuk, mellette Kulcsár Sándor foglalja el, újból a helyét, amennyiben békés megegyezés jött létre még a multban az Egylet és a Tungsram között, hogy Kulcsár 1938-ban a Legényegylet színeiben versenyez.” (Pestkörnyéki Műkedvelők Lapja, 1937. december)

(Összeállította: Szöllösy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
DR. KRISKA GYÖRGY
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
ACSÁDY KÁROLY író, költő, újságíró
BARTA FLÓRA fordító
BUDA ATTILA ny. könyvtáros,
bibliográfus
CSERTEG ISTVÁN ny. villamos-
mérnök
HARGITAI MIKLÓS ny. villamos-
mérnök
HIRMANN LÁSZLÓ tanár,
gimnázium-igazgató
DR. HOLLÓSI ANTAL sebészfőorvos,
ny. orvos igazgató
IVÁNYI JÁNOS okl. építőmérnök
KRIZSÁN SÁNDOR gyűjteménykezelő
LŐRINCZ RÓBERT könyvtáros,
könyvtárigazgató
ROJKÓ ANNAMÁRIA újságíró,
szerkesztő
DR. SZERÉNYI MÁRIA ny. tanár
SZÖLLŐSY MARIANNE helytörténeti-
gyűjtemény-vezető

Kiadja: Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2017. december
XXIV. évfolyam 4. szám

Nagy Géza Tecnősbékás kútja a Szent László téren (részlet)

1	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Tecnős a térről</i>
Múltidéző	
2	<i>80 évvel ezelőtt... műkedvelők Újpesten</i> Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
Tanulmány	
4	DR. SZERÉNYI MÁRIA <i>Újpest és a Károlyi-család</i> <i>Krúdy Gyula műveiben</i>
Közlemények	
7	BUDA ATTILA <i>A Károlyiak és a reformáció,</i> <i>a Károlyiak és a reformátusok</i>
10	LŐRINCZ RÓBERT <i>Egy Európa-hírű énekesnő,</i> <i>De Caux Mimi Újpesten</i>
13	IVÁNYI JÁNOS <i>I. világháborús emléktábla a zsinagógában</i>
15	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Prém Margit, az adományozó</i> <i>8. rész A nagy utazás</i>
18	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a</i> <i>Görgey Artúr utcáig, 10. rész</i>
20	CSERTEG ISTVÁN – HARGITAI MIKLÓS <i>A Tunggram SC</i> <i>Tájékoztató Futó Szakosztályának története 1. rész</i>
23	DR. HOLLÓSI ANTAL <i>90 éve született dr. Kendelényi Ernő</i> <i>baleseti sebész, osztályvezető főorvos</i>
25	BARTA FLÓRA <i>Acsády Károly</i>
25	ACSÁDY KÁROLY <i>Halk könnyek</i>
Híres újpestiek	
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Scherer Gyula</i>
Interjú	
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>„A gyógyításon kívül a kutatás is</i> <i>fontos része volt a munkámnak”</i>
32	Helytörténeti hírek

DR. SZERÉNYI MÁRIA

Újpest és a Károlyi-család Krúdy Gyula műveiben

Krúdy Gyula a XX. század első harmadának egyik legjelentősebb magyar prózaírója. Hatalmas életművet hagyott hátra, a kisgyerekeknek írott mesés történelmi mondáktól kezdve a középkori históriákon át egészen a kortárs világ bemutatásáig mindenről olvashatunk nála. Ha meg akarjuk ismerni a XIX. és XX. század fordulójára körüli évek fontos eseményeit és jelentős személyiségeit, olvassuk el Krúdy műveit. Mindenki megjelenik a regényekben, elbeszélésekben, riportokban, karcolatokban, aki számított a magyar közéletben, és minden figyelemre méltó esemény visszhangra talál nála. Az író figyelmét nem kerüli el senki és semmi.

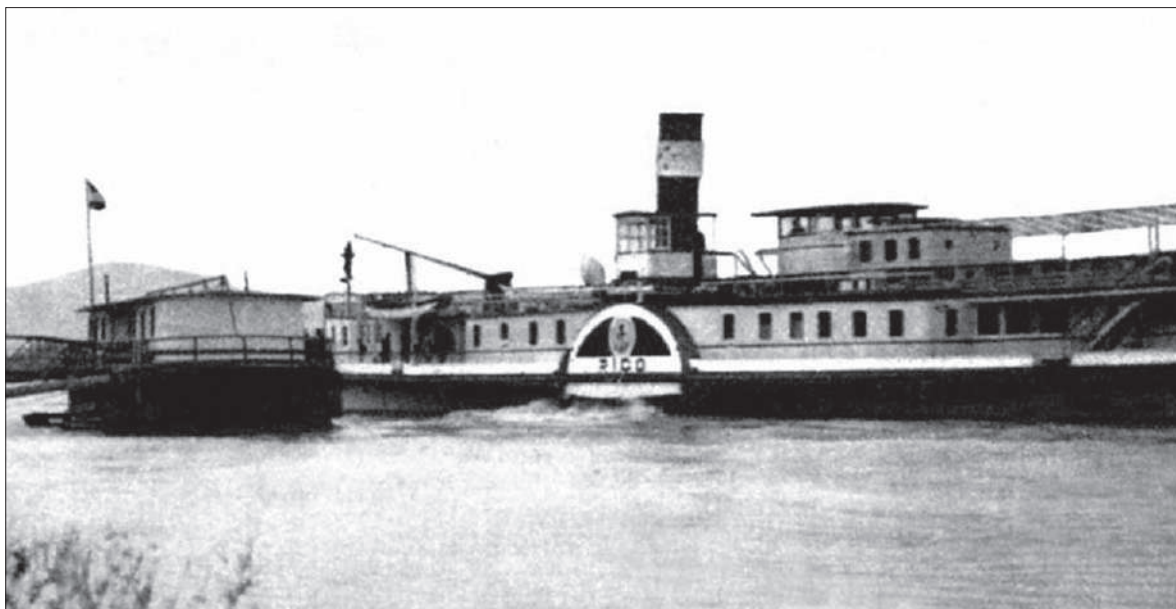
Az Újpest városnévvel 15 alkalommal találkozhatunk műveiben, Megyert kétszer említi. Azt sehol nem írja, hogy járt volna Újpesten, de ennek valószínűsége igen nagy. Elsősorban azért gondolhatunk erre, mert itt volt a lóversenypálya, amelyet meg is említi a

Kékszalag hőse című regényben és a Szeptemberi alkony című elbeszélésben, és tudjuk, hogy Krúdy szenvedélyes lóversenylátogató volt. Az alagi lóversenyen sokszor járt, oda nagy valószínűséggel Újpesten keresztül utazhatott. Hogy a várost jól ismeri, arra számtalan irodalmi bizonyítékunk van.

A régi kocsihoz című írásában így örökíti meg a település hangulatát:

„Újpest, [...] amerre egykor úgy pöfékeltek a gyárkémények, mint a gazdag emberek, a kis munkásházak zölden és szelíden követték a vonatot, [...] a gőzdaruk erőlködtek, a műhelyek csengtek, [...]. A külvárosok tarka vidámsága harmonikázott és verklizett a sarki korcsmákban, a megyeri csárdában cigánybanda fogadta az autókat és fiákereket, amelyek az alagi lóversenyről jöttek a pompásan gondozott országúton, [...] az újpesti kikötőcsárdában friss halászlé várta a szerelmeseket...”

Több tárcanovellájában egy-egy fényképszerű pillanatképet örökít meg a városról:

Az 1913-ban, Újpesten épült Rigó nevű gőzhajót Krúdy a Dunai fürdés című novellájában említi. A hajó – ma Kossuth néven – múzeumbajóként a Lánchíd pesti hídfőjénél borgonyoz

„Az újpesti partokról úgy ugrálnak a mezítelen gyerekek a habokba, mint a békák.” (Dunai fürdés)

„[...] az újpest vasúti híd alatt nyári ködbe burkoltan jelenik meg Rigó, a reggeli leányfalusi hajó.” (Dunai fürdés)

„[...] a hold az újpesti lisztesmalmok törött ablakain át nézelődött.” (Toronyzene)

„[...] visszhangot kaptak a dallamok az újpesti partok zegzugos utcáiból [...]” (Egy regényes úr felsülése)

„Van itt egy rabló, Újpest felé egy csárdás, az tud a legjobban halat főzni.” (Boldogult úrfikoromban)

„Az újpesti partokon elbődülnek a gyári kürtök, mintha az óriási kémények maguk adnák ezt az ősvilági hangot.” (Szegények naptára)

Két helyen is utal az újpesti pénzhamisításra. (Az 1880-as években húszfilléresek hamisítottak Újpesten):

„Nem adnak vissza az idegennek se újpesti húszkrajcáróst [...]” (Gálos Kálmán)

„Alvinczy úr [...] magában azt gondolta, hogy egy újpesti hatost se bízna Regényi úr wertheimszekerényére.” (Kékszalag hőse)

Van egy-két mehökkentő megállapítása is Újpesterrel kapcsolatban:

„(A szekér) Újpest felé haladt, ahol kevés a vallásos ember [...]” (A táncosnő és a Luca széke)

„[...] Újpesten ravaszabb emberek laknak, mint az eszejárásában agyongaloppozott Pesten.” (Új nevek a kapu alatt)

Hogy mire alapozza ezeket a különös észrevételeit, arra nem derül fény.

Újpesterrel összességében egy kissé távoli, de azért még elérhető közelségben lévő, sajátos hangulatú helynek érzékeli. Hogy átutazóban fordulhatott meg Újpesten, az is valószínűsíthető, hogy mindig valamiféle utazással összefüggésben említi meg, mint például a (Józsefvárosi este) című írásában:

„[...] a régi kocsik vígan, peregve futnak a ház népével, [...] és elemózsia, bor várja a kocsiderékban [...] hogy [...] Újpesten túl egy országúti csárdában elfogyasztassanak.”

Káposztásmegyer is említésre kerül egyszer Erzsébet királynéval kapcsolatban:

„Fekete lovaglórúha volt ez, tüneményes uszályal, amelyben valaha Erzsébetünk

Káposztásmegyeren lovagolt a falka mögött.” (Az udvarhölgy szeszélye)

Krúdy figyelme természetesen a kor leghíresebb személyiségeire is kiterjed. Ezek közé tartoznak a Károlyi-család tagjai, akik kor közéletében igen nagy szerepet játszottak. Már az őseikről is tisztelettel beszél: „[...] egy Károlyi grófnak eszébe jutott, hogy magyar farmereket, telepéseket vonz e bús vidékre.” (Nyíri mese) „[...] Bécsben palotát emeltek az Esterházyak, Pálffyak, Károlyiak.”

Az Újpest-alapító Károlyi Istvánról az 1848-as szabadságharcban küzdő huszárezred felállításával kapcsolatban tesz említést két alkalommal az író Pollux című írásában. Testvéréről, Károlyi Györgyről azt írja meg, hogy a Nemzeti Színház javára tett alapítványt. (A Sugár út meghódítása). Ott van a neve a Podmaniczky Frigyes báró társaságában lévő gavallérok között, felesége pedig a harmincas évek Pestjének legszebb asszonyai között szerepel.

A fiatalabb Károlyi-generáció tagjai közül Krúdy a legnagyobb figyelmet Károlyi György fiának, Pistának (sic) szenteli. „Korai

Krúdy szenvedélyes lóversenylátogató volt. A káposztásmegyeri lóversenypálya célbírói tornya ismerős épület lehetett számára (Archív fotó, 1924)

haláláig a magyar gavallérvilág mintaképe volt” – olvashatjuk a Károlyi Pista, vagy a gavallérok kora című Krúdy-portréban. „Amit Károlyi Pista tett, mondott, gondolt vagy megjegyzett: az [...] tételes törvénye lett a magyar úri társadalomnak. [...] Többnyire gyalogszerrel járt vékonyra összecsavart esernyőjével a kezében, pepita nadrágban, fekete zakóban télen-nyáron félcipőben [...] Az arca mindig barna, mint a havanna-szivarok füstje, a lépése mindig egykedvű, lassú, szinte elgondolkozott, mintha sose tanult volna meg sietni [...] Károlyi Pistásan »járt« akkoriban minden valamirevaló úriember a városban.”

Más művekből megtudjuk, hogy „Károlyi Pesta volt a legjobb csárdástáncos” (Bologult úrfikoromban), hogy naponta betért a Szervita téri virágüzletbe búzavirágjáért. (Pest rózsája) Több alkalommal olvashatunk Rudolf trónörököshöz és a walesi herceghez fűződő

Károlyi Gábor (1841–1892) országgyűlési képviselő, aki – Krúdy szerint – „néha olyan közbeszólásokat ejtett, mint egy városligeti perces” (Fotó: Vasárnapi Újság)

barátságáról, valamint egy párbjáról, amelyet gróf Zichy Viktorral vívott. Ez utóbbinak következményeképpen kétnapos fogházbüntetésre ítélték. Ez azonban inkább pihenés volt, semmint komoly büntetés. Krúdy így ír erről:

„A nyugalmas, tétlen, biztonságos életben, amely Vácott I. Ferenc József idejében a m. kir. államfogházban dívott (mint mondani szokták: komótosabban ülhetett az ember, mint az édesanyja ölében), az új »vendégek« megérkezése keltett mindig izgalmat [...]. Országosan ismert nevű előkelő urak, [...] párbajaik a krónikákba voltak feljegyezve [...]. Mindenki izgatott volt a legutolsó fegyőrög, amikor egy [...] Károlyi Pista [...] küldte a maga útipoggyászát, hogy egy-két napos büntetését letöltse.”

E fiatalabb generáció tagjai közül olvashatunk Károlyi Ede grófnőről, (az Újpest-alapító Károlyi István menyéről), aki Podmaniczky Frigyes meghívására elment megtekinteni az operaházi építkezéseket, és aki Széchenyi István tragikus halála óta mindig feketebe öltözve jelent meg a nyilvánosság előtt. Egy fél mondat erejéig szerepel Károlyi Sándor, annak kapcsán, hogy Podmaniczky Frigyes kastélyának emléktárgyaiból neki is jutott. Két alkalommal beszél Károlyi Gáborról, Károlyi György fiáról, aki parlamenti képviselő volt, és többször kellett őt figyelmeztetni az üléseken közbeszólásai miatt. „[Egy újságíró] [...] alig emelte ki még a groteszk Károlyi Gábor közbeszólásait is, pedig gyakran ezek [...] enfant terrible megjegyzések voltak.” „[A főszerkesztő] [...] ott volt Károlyi Gábor gróf, aki néha olyan közbeszólásokat ejtett, mint egy városligeti perces vagy mint egy szánzkülött.” (X.Y. pesti demokrata hiteles polgár története)

Újpesthez kapcsolja Krúdy Gyulát Berda József újpesti költő személye is, akinek a Könnyek útja és egyéb írások című első verseskötetéhez ő írt előszót.

A Krúdy életmű egészében Újpest és a Károlyiak igazán jelentős szerepet nem játszottak, de nekünk, újpestieknek fontosak ezek az elejtett megjegyzések is, hiszen azt mutatják, hogy a városnak és a családnak a korabeli magyar életben figyelemre méltó helye volt. □

A Károlyiak és a reformáció, a Károlyiak és a reformátusok

Némiképp nehéz helyzetben érezheti magát a kutató, ha a Károlyi család és a reformáció kapcsolatára kíváncsi, hiszen az utolsó négyszáz évben a Károlyiak köztudomásúan a katolikus egyház pártfogói, tanításának követői voltak. Nem közsímet azonban, hogy a család történetében az 1500-as és 1600-as évek első harmada között volt egy szűk száz év, amikor a református Istentiszteletet gyakorolták. Az áttérés, majd mintegy nyolc évtized múlva az újabb vallásváltás, visszatérés a katolicizmushoz, nem függetleníthető a hazai történelem alakulásától, bár kizárólag csak ebből sem lehet következtetni a kiváltó okokra.

Az 1520-as évek végétől a reformáció lutheri irányzata hamar elterjedt Európában, Magyarországon is jelen volt már a Mohács előtti években. Bár a katolikus egyház fellépett ellene, vallásüldözésre mégsem került sor, mert a reformált vallásos szemlélet a magyar királyi udvarban kedvező fogadtatásra talált, részben befolyásos, német származású tagjai, részben Mária királynő – II. Lajos felesége – révén. A reformáció terjedésének ebben az első, nagyjából az 1540-es évek végéig tartó időszakában a felvidéki, valamint az erdélyi városok német lakossága tért át. Nagykároly, a Károlyi-birtokok központja a török betörése után a három országrész közötti határterületre került, ide már a reformáció első hulláma az 1520-as években elért, a történetírók úgy látják, hogy errefelé két évtizeddel később a városok lakossága már a protestantizmus híve volt. Azonban a Felvidékkal ellentétben, Nagykároly környékén, elsősorban Debrecen hatására a reformáció helvét, kálvini irányzata terjedt el. A történelmi eseményeknek volt még egy következményük: a hódoltság, a kettős királyválasztás miatt az osztrák császár, magyar király hatalma az ország keleti részein csökkent, a Károlyi-birtok fenntartását és le-

hetőség szerinti gyarapodását pedig nem lehetett kitenni a távoli uralkodó eltűnő erejének – az önállóvá lett Erdély kálvinista uralkodói közelebb voltak. Feltételezhetően ez a gazdasági kényszer és józanság hozta tehát a vallásváltást, de nem lehet figyelmen kívül hagyni az 1500-as évek első évtizedeinek zavarodottságát, a Dózsa-felkelést, a mohácsi csatavesztést, az előrenyomuló keleti birodalmat, mindezek nyilvánvalóan a világtérben is ott hagyták a nyomukat, s a változás reményével találtak rá társadalmi helyzetűtől függetlenül a helvét hitvallás követőire, eszméire, vallásgyakorlatára.

A XVI. század elején élt Károlyi Mihály (?–1595), ugyancsak Mihály (1585–1626) keresztnevű fiával fontos szerepet játszott abban, hogy a család kilépjen a megyei életből, s birtokai, valamint tekintélye révén országos jelentőségre tegyen szert. Az apa jól gazdálkodott és okosan mérte fel a lehetőségeket. 1541, azaz az ország három részre szakadása után, mivel birtokai a királyi Magyarország és az erdélyi fejedelemség közé szorultak, mindkettővel igyekezett jó viszonyt fenntartani. Ami egyfelől kétszeres alkalmazkodást jelentett, másfelől azonban megduplázott lehetőséget a birtokszerzésre. A szakirodalom több esetet feltárt életéből, amelyek kimondottan a családi vagyon megtartását, illetve növelését szolgálták. Az erkölcs a gazdasági érdekhez igazodott – ahogy Kovács Agnes megjegyzi Károlyi Sándor ősei című tanulmányában. Ezt a vagyont az apa mindenféleképpen a család kezelésében akarta megtartani, ezért még arra is vállalkozott, hogy 1593-ban a leányát tegye örökösé, arra az esetre, ha fiúági kihalás következne be. Természetesen ez a rokoncsaládok ellenkezését váltotta ki, ennek ellenére sikerült a tervhez a királyi beleegyezést megkapnia. Végül mégsem került sor végeláthatatlan pereskedésre, mivel halálakor fia, bár még csak tíz éves volt, átvehette a családi örökséget. A család ekkor már a református szertartás szerint tisz-

telte az Urat, az áttérés valamikor az apa életében következett be, feltehetően 1541 után nem sokkal, amikor a helvét hitvallás elterjedt birtokaik környékén. A család hírnevének emelkedésében, jelentőségének bővülésében – és nyilván református hitüknek – volt szerepe abban, hogy Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, aki a magyar történelem jelentős személyiségei közé tartozott, s mindig nagy figyelmet fordított a hit megőrzésére, a református egyház támogatására, (első) feleségét, Károlyi Zsuzsannát is a család tagjai közül választotta.

Az 1600-as évek elején másodszor is érdekes kapcsolatba került egymással vallási felfogás és birtokgyarapítás. A fiatalabb Károlyi Mihály apja halála után ugyanis Bécsbe került, ahol tanulása mellett a katolikus vallást is megismerte. A család gazdasági ereje a század elejére láthatóan politikai erővé vált. 1609-ben II. Mátyás, aki az előző évben került a császári trónra, s helyzetét meg akarta szilárdítani a Magyar Királyságban is, bárói címet

adományozott az ifjabb Károlyi Mihálynak és utódainak. Ez a rangemelés váltotta ki nagy valószínűséggel, hogy – az általános tendenciát követve – az újdonsült báró viszont néhány évvel később katolizált, ami (családi) életmódváltást is jelentett: ez időtől kezdve fedezték fel maguknak a birodalmi fővárost, ahol később házat is vásároltak – hogy majd egy újabb történelmi fordulatot követően az 1800-as évek elején végleg otthagyják azt, visszaköltözve Magyarországra. De az 1600-as évek elején a vallási hűséggel még egyforma súllyal bírt a politikai megbízhatóság és támogatás: Bethlen Gábor Károlyi Mihályt katolizálása után is adományokkal látta el, azt követően is, hogy első felesége meghalt, s evvel megszűnt a Károlyiakhoz fűző rokoni kapcsolata.

A katolizálás után a család és a birtokain élő református hívek kapcsolata különféle módon formálódott. A Károlyiak viselkedését alapvetően és általában a vallási türelem vezette, például nem követelték meg jobbágyaiktól hozzájuk hasonlóan református hitük elhagyását, noha a földesúri jog ezt lehetővé tette volna. Másfelől, követve előző századok gyakorlatát, a török kiűzése utáni száz évben hatalmas, egybefüggő birtokra tettek szert Nagykarolytól Hódmezővásárhelyig. Ezen a nagy területen a legkövetkezetesebb irányítás mellett is számtalan konfliktus alakulhatott és alakult is ki az uradalom vezetése, valamint azok között, akikre az utasítások vonatkoztak, akikkel szemben gazdasági érdekkülönbség alakult ki. Bár a nézeteltérések nem vallási jellegűek voltak, de a szemben álló felek néha mégis ennek alapján vettek részt azokban. Mint például az 1790-es években Hódmezővásárhelyen. Ekkor az uradalmat Károlyi Antal özvegye vezette és az volt a szokás, hogy a református egyház papjainak ellátására az uradalom jobbágyföldeket adományozott, amelyek után a szolgáltatásokat – tized, dézsma – elengedték. Csakhogy a bővülő lelkészi kar számára a református egyház újabb földeket szeretett volna kapni, ami viszont összeütközést okozott, hiszen a valláspártolás mellett a gazdaságosság és jövedelmezhetőség fenntartása is kiemelt szempont volt – ennek következtében évekig tartó küzdelem állt fenn a két fél között. Hogy ebben az időben a vallás a lelkiek mellett, mennyire más szinten volt

A Károlyi család címere

fontos, mutatja egy másik példa, Kenderes helyzete. Itt a török kiűzése után, az újratelepítés kezdetén a Károlyi család mellett a falu egy részét a pálos szerzetesek birtokolták. A rend és a földesúr között a hódmezővásárhelyihez hasonló konfliktus alakult ki a birtokhatárok miatt, ami ugyancsak hosszabb ideig fennállt, amíg a stabilan felosztott földterületet a két birtokos meg nem állapította – ez a váltakozó fordulatokkal járó nézeteltérés annak ellenére jött létre, hogy ebben az időben a Károlyiak már a katolikus egyház stabil és folyamatos támogatói közé tartoztak.

Hasonló peres ügyek folyamatosan jelen voltak az 1820-as évek végéig, amikor a Károlyi család birtokait a három fiú között felosztották. Azt követően, főleg a jobbágyfelszabadítás után az ilyen érdekütközések elhaltak. Az egyházzal mint intézménnyel fenntartott hivatalos kapcsolatokat a személyesek váltották fel – még akkor is, ha nem jártak tényleges ismeretséggel. Két igen meggyőző példát hozhatunk a magyar történelem egyik nemzetformáló eseményéből: az 1848–49-es forradalom- és szabadságharcból. Ennek elején Károlyi István a saját költségén egy huszárezredet szerelt fel, amely több helyen megjárta a harcvonalat is. A jövődő huszárokat toborzókörúton igyekeztek megtalálni elsősorban saját birtokán: Fóton, Kókán, Csomádon, Hódmezővásárhelyen, Cegléden, Orosházán és más alföldi városokban. A jelentkezők között vegyesen voltak katolikusok és reformátusok, sőt voltak, akik a maguk jelöltjét ajánlották, mivel az ezredben nem csak harcolókra, lelkészekre is szükség volt. A Ceglédi Kör például a következő levelet írta Károlyi Istvánnak 1848. november 18-án:

„Tisztelt Fő Ispán és Ezredes Ur!

Hogy a Hon megmentésében a szívhez szóló lelkes szónokok azon ditsőséget érdemlik, mit az első hadvezérek, néhány héttel ez előtt tanúi valának, és tanúja a Tisza és Duna vidéke. Ez okból mi – tisztelt Fő-ispán és Ezredes úr által – kit a Magyarok Istene soká éltesse! – fölláítandó lovas-ezrednél Tábori papúl oly férfiút ohajtanánk látni, kinek tiszta hazafisága, és szellemi kiképzettsége mellett hivatása van a fontos pályára, oly férfiút, ki szavait szívéből merítve, lelkesítő szónoklata által az Ezred erejét tízszerelve – és honaért

lángoló lelkét minden egyes vitézbe átköltöszve, a bizonyos győzelem egyik fő tényezője legyen.

Ily férfiúnak ismerjük mi czeplédi ref. segéd-pap Tiszts. Koczóh Ferencz urat, ki a márcziusi napok óta, mind a szószekben, mind magány körökben ifjú szabadságunk buzgó hirdetője, a törvényeknek lelkes magyarázója és a népek fáradhatlan buzdítója volt, kit mi büszkén nevezünk kedves papunknak és barátunknak; ki azon ritka szerencsében részesült, hogy Magyar Hon első polgára nemzetőri diszszalagját viseli, kit a Magyar Szabadság teremője, és megtartója csókjával kent föl kedvelőjének.–

E férfiút ajánljuk mi tisztelt Fő-Ispán és Ezredes úr magas pártfogásába, – méltóztassék az ő Tábori pappá leendő kinevezetését eszközölni.

A fölláítandó Lovas-ezredhez szép reményünk van csatolva, és ha ily tábori papja leszen, a poklok kapuin is győzedelmeskedni fog.

Szalai Soma
Elnök

Szűts Péter
Jegyző”

Annak írásos nyoma nincs, hogy Koczóh Ferenc bevált-e a huszárezredben, de túlélte a szabadságharcot, hiszen haláláig lelkes volt Fülöpszálláson. Volt azonban Károlyi István csapatának másik református papja is: Sipos Pál főesperes, fóti lelkész.

Sipos Pál a kecskeméti református alapiskola után ugyanott elvégezte a teológiát és közvetlenül a szabadságharc kitörtése előtt már tanított is. A huszárezredbe az elsők között lépett be, már 1848 júliusában lement az ezreddel, a Zrínyi zászlóaljba besorozott honvédként, a Délvidékre, Verbászra, ahol a tűzkeresztséget megszerezték. A huszárezred tagjaként Perczel Mór hadtestjébe került, s részt vett az isaszegi és a turai csatában is, utóbbiban megsebesült. A szabadságharc bukása után előbb Ráckevén, majd Kiskunhalason és Sárbogárdon volt káplán, helyettes-lelkész, míg 1852-ben fóti lelkésszé nem választották. Ezt követően haláláig, 1892-ig bejárta az egyházszervezet számtalan lépcsőjét, miközben a helyi református egyház tevékeny papja maradt – abban a templomban, amely napjainkban is a fóti Károlyi-kastélyt körülvevő kert szélén található. □

LŐRINCZ RÓBERT

Egy Európa-hírű énekesnő, De Caux Mimi Újpesten

1906. december 11-én délelőtt fél tízkor díszes gyászhintó fordult ki az újpesti Vasút utca 49. számú ház kapuján, s indult méltóságteljes lassúsággal a község temetője felé. A koszorúkkal borított koporsót kísérő halottas menetet díszbe öltözött lovas rendőrök vezették fel. A nyolcvanegy éves korában elhunyt, egykor Európa-szerte ünnepeelt operaénekesnő, De Caux Mimi földi maradványait röviddel azelőtt Varázséji Béla újpesti plébános szentelte be. A szobában felállított ravatalt a Kuliffay, az Egyessy, valamint a szomszédos Villasoron lakó Nádaskay, Heyer és Antony családok hozzátartozói vették körül. A Nemzeti Színház részéről Zöllner Béla titkár, Mihályfi Károly, Kürthy György és Hajdú József jelentek meg. Az újpesti zenedét Erkel Gyula, dr. Nádaskay Béla és Stegmann Emil képviselték, az Állatvédő Egyesület megbízásából pedig, amelynek az elhunyt alapító tagja volt,

Heuszler titkár volt jelen. Ezután a koporsót az udvarra vitték, ahol az Operaház nyolctagú énekkara elénekelt az elhunyt egyik kedves magyar dalát, majd Mihályfi a Nemzeti Színház nevében meleg szavakkal búcsúztatta el a művésznőt. A családok és barátok részéről a néhány házzal odébb lakó neves újságíró, Egyessy Géza mondott búcsúbeszédet. Kint, az újpesti temetőben ismét beszentelték a koporsót, melyet azután lebocsátottak az Újpest községe által fölajánlott díszsírba.

Csöndben, visszavonultan, de vidáman, szinte kacérkodva az öregséggel élte idős éveit az újpesti kis udvarházban az egykor ünnepeelt primadonna, a francia származású De Caux Mária (művésznevén Mimi), aki korának nemcsak legkiválóbb, de legszebb énekesnője is volt. Talán csak kevesen emlékeztek arra, hogy ötven esztendővel azelőtt szinte az egész ország szerelmes volt belé, rajongtak, meghaltak érte az emberek, s egy mosolyáért vagyonokat dobtak a lábai elé. Amikor fellépett a Nemzeti Színházban, nem maradt üres hely a nézőtéren. Múzsája volt Szigligeti Edének, Erkel Ferencnek, majd külföldre költözött, s Milánó, London, Németország és Ausztria színpadain aratott elképesztő sikereket. Élete regényében hercegek, grófok, bárók, írók és színészek szerepeltek szeszélyes egymásutánban.

De Caux Mária Kolozsváron született 1825-ben. Nagyapja a francia forradalom elől menekülve került Magyarországra, majd Erdélybe. Mimi apja, De Caux Károly előkelő hivatalt töltött be az erdélyi főkormányzásnál, s lányát igazi hazafias magyar szellemben nevelte. A kis Mimi már 14 évesen a kolozsvári színház tagjaként szerepelt, s tizenhat éves korában Kecskeméten hozta lázba szépségével és remek játékaival az urakat. Jókai Mór, aki diákkorában látta, azt írta róla, hogy „tökéletesebb női alakot nem lehetett elképzelni”. Kecskeméten azonban nem csak a közönséget, hanem színésztársait is megbabonázta. A tár-

De Caux Mimi Barabás Miklós 1850-ben készült festményén (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

sulat tagja volt ekkoriban az ifjú Petőfi Sándor, aki szerelemre lobbant csinos partnere iránt, s a visszaemlékezések szerint az időközben Pestre szerződött Mimi kedvéért hagyta ott Kecskemétet.

Az ekkor még drámai szerepeket alakító színésznő játékatól nekibuzdult Fáy György, az akkori idők híres és dúsgazdag gavallérja tízezer pengőt ajánlott fel, hogy Mimi külföldön képezhesse énekhangját. A bécsi tanulmányút azonban nem úgy alakult, ahogy azt az idős mecénás elgondolta. A szépséges színésznő ugyanis nemcsak az öreg Fáynak csavarta el a fejét, hanem László Józsefnek, az akkori Nemzeti Színház hódító bonvivánjának is, aki egy napon Bécsben termett, és a szó szoros értelmében megszöktette és elvette feleségül. A Fáytól kapott tízezer forintból Pesten vásároltak házat. Az adományozó visszaperelte volna az összeget, de a bíróság megállapította, hogy a szerződésben sehol sem szerepel az a kitétel, hogy énektanulás közben nem szabad férjhez mennie.

Időközben az ekkor már László Józsefné néven szereplő primadonna a Nemzeti Színházhoz szerződött, s művészetével nap mint nap elbájolta a közönséget. Szigligeti Ede, a kor legdivatosabb színpadi írója egy vígoperában végignézte, ahogy De Caux Mimi egy paraszt lányt alakított. A látottak és hallottak hatására új műfajt teremtett, a népszínművet. Szigligeti szinte csak Miminek írt. Amikor a művésznő gyönyörű szoprán hangján felcsendült egy-egy népdal, a lelkesedés soha sem látott méreteket öltött. De sikerei voltak operai szerepekben is. A páholyok mindig megteltek, amikor ő játszott. Ünnepezték, és mint a napnak, mindig nagy „udvara” volt.

A számtalan udvarló között a legkitartóbb gróf Batthyány Kázmér, a későbbi függetlenségi kormány kereskedelmi minisztere volt. A művésznő is szerelemre gyulladt a Franciaországban nevelkedett elegáns főúr iránt. Hozzá kell tenni, hogy az idősödő László József olykor brutális féltékenységi jeleneivel megkeserítette felesége életét. Egyik éjszaka aztán Mimi az ablakon keresztül megszökött, s beadta a válópert. Rövidesen Milánóba utazott, ahol a legendás énekmester, Garcia tanítványa, s a Scala első primadonnája lett. Közben idehaza kitört a forradalom. A szabad-

ságharc leverésekor Batthyány Kázmér üzenete érkezett hozzá. A gróf jelezte, hogy Koszuthal Törökországba menekül, majd Párizsba utazik, ahol találkozni szeretne szerelmével. Miminek is menekülnie kellett Milánóból, hisz egy Traviata előadás után a városban állomásozó magyar tisztek a művésznő lakása elé vonulva hazafias tüntetést rögtönöztek ünnepelet honfitársnőjük mellett. De Caux Mimi megjelent az ablaknál, és viszonzásul – a tisztek kórusától kísérvé – elénekelt a magyar himnuszt. Az eset nagy port kavart. Haynau, Lombardia katonai kormányzója a demonstrációban részt vevő katonákat letartóztatta. Mimit is értesítették hívei, hogy menekülnie kell, mert Haynau az ő elfogatása érdekében is lépéseket tett. Párizsban találkoztak tehát Batthyányval, aki időközben földönfutóvá lett, birtokait elkobozták. Mimi fellépéseket vállalt, az ő keresetéből éltek szegényesen. Az operaelőadások végén minden este megjelent a színpadon szimbolikus, fekete jelmezében mint gyászoló Hungária, és felcsendült az ajkán a fájdalmas magyar nóta: „Kis furulyám, szomorú fűz ága...”. A folyamatos nélkülözés felőrölte az énekesnő és Batthyány gróf kapcsolatát. Mimi a szomszédos világvárosban, Londonban keresett boldogulást, s kezdett új életet.

Egy csapásra az angol főváros kedvencévé lett, amikor egy hangversenyen, amelyen tízezer ember volt jelen, a váratlanul megbetegedett énekesnő helyett színpadra lépett. A publikum tombolva ünnepelte. Másnap a The Times egy egész hasábot szentelt az új „star”-

De Caux Mimi az 1860-as években

nak. Attól kezdve a közönség a tenyerén hordozta. A lelkes angolok egész vagyont raktak a lábai elé. László Dória nevét (mert Angliában e művésznőn szerepelt) szárnyaira vette a hír. Bejárta egész Angliát, volt pénze, vagyona, hírneve. Sikereinek híre eljutott Magyarországra is, ekkor írta egy De Caux Mimihez intézett levelében Erkel Ferenc a következőket: „...Jöjjön haza, mert meguntuk már a sok Német accentust [...] Maradok a' sok ezer tisztelője közül egyik Imádója Erkel F.”.

De Mimi még nem tért haza. Ismét férjhez ment, egy hamburgi patrícius család sarja, Zademack Pál vezette oltár elé. Németországba költöztek, László Dóriát ott is mindenütt hozsannával fogadták. Berlinben, egy udvari hangversenyen a trónörökös (a későbbi I. Vilmos császár) előtt énekelt. Itt is gyászruhában jelent meg a színpadon. A publikum tapsviharát csak a lelkes „hogyan volt” kiáltások szakították meg. Másnap már Németország színpadjainak új csillagaként beszéltek róla, s szerződést kapott a darmstadti színháztól. Vil-

De Caux Mimi újpesti otthonában. A képen a kézírás szövege: „a 79 éves Zademackné aki még ma is 19 évesnek érzi magát. Ujpest Dec. 10. 904. szent igaz”

mos trónörökös annyira lelkesedett a szép magyar asszony művészetéért, hogy az udvari páholy falára festette a művésznő életnagyságú képét abban a gyászruhában, amelyben De Caux Mimi a berlini hangversenyen énekelt. Magánélete azonban továbbra sem volt olyan sikeres, mint karrierje. Zademack Pállal kötött házassága is felbomlott (a Zademackné nevet azonban később is használta). Elhagyta Németországot, s Ausztriát bejárva az osztrák börtönökben sínylődő magyar rabok megsegítésére hangversenyezett. Jelentős keresetéből alig tartott meg magának valamit. Másfél millió franknyi vagyont gyűjtött, de úgyszólván minden pénzét az emigrált magyar katonák támogatására költötte. Kufsteinbe, Aradra, Olmützbe küldte a pénzt, mindenhová, ahol magyar politikai foglyok szenvedtek. Halomban álltak íróasztalán a levelek, melyekben a szenvedő honfiak jóságát köszönték.

A sikerek ellenére azonban nem tudott, nem akart végleg külföldön maradni. Az 1880-as években visszatért hazájába, amelyet nem hagyott el többé. Megmaradt csekély vagyónából Újpesten, a vasútállomás közelében bérelt lakást, ott élt emlékei között, álmodozva a régi zajos sikerekről, régi dicsőségről. Az újpestiek nagyon szerették, gyakran látogatták. A régi ismerősei közül a legtöbben már meghaltak, csak az öreg színész, Kassai Vidor kereste fel olykor. Utolsó kívánsága az volt, hogy hamvai a pesti Kerepesi úti temetőben, híres magyar művész társainak porló csontjai mellett nyugodjanak. Végső óhaja újpesti temetése után három évvel, 1909 augusztusában teljesült, miután a főváros tanácsa a Kerepesi úti temető művész-parcellájában díszsírhelyet adományozott. A síremlékbizottság nevében Egyessy Géza elnök vette át dr. Héderváry Soma újpesti városi főorvostól a kihantolt koporsót, elszállította Budapestre, ahol még aznap délután megtörtént az újratemetés.

Ám amilyen kalandos volt De Caux Mimi élete, épp oly rejtélyes síremlékének sorsa. A fehér obeliszk – melyről 1918-ban a Figaró nevű színházi lap közölt fotót – napjainkban már nem található, a sírhelyre vonatkozóan a temetői jegyzőkönyvekben, adatbázisokban sem leltünk egyértelmű információra. □

I. világháborús emléktábla a zsinagógában

Az 1867. évi XVII. törvény-cikk, amely mindössze két szakaszból állt, kimondta a magyarországi zsidók emancipációját: „1.§. Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.” Ezzel a törvénnyel a hadkötelezettség ugyanúgy Újpest zsidó vallású polgárainak is osztályrésze lett, mint a város minden más polgárának. A hadbavonulással azonban ezeknek a katonáknak olyan vallás-lelkiismereti kérdésekkel is szembe kellett nézniük, hogy mit tegyenek a szombattal, vagy a közvetlen országhatárainkon kívüli hadszíntéren való részvétellel. Természetesen a bevonulók ezzel kapcsolatban – is – kikérték a rabbik véleményét, akik végül is áldásukat adták a fegyveres szolgálatra azzal az egyszerű talmudi magyarázattal, hogy „az országod törvénye törvény”. Bár a talmudi kontextusban ez a mondat az adófizetésre vonatkozik, a rabbik értelmezése szerint az adót nemcsak pénzben, hanem vérrel, vagyis katonai szolgálattal is ki kell fizetni. A tényleges katonai szolgálat vállalását a magyar zsidó lakosság jó része kötelességének érezte, mintegy halaként, hivatkozva az idézett emancipációs törvénycikkre. Értelmezésük szerint az I. világháborús hadműveletek védekezés-ként voltak felfoghatók, a Biblia ugyanis megengedi, hogyha védelmi háborúban vesz részt valaki, megszeghető a szombat, vagy a kóser-ségi törvények.

Az emléktáblán egy héber nyelvű mondat („Izrael szarvasa/báránya hol lelte halálát, hogy eshettek el a hősök” – idézet a Királyok könyvéből.* Egy másik értelmezés szerint a héber szöveg: Az izraeli katonáknak, akik elesetek a háborúban, legyen dicséret) alatt Vörösmarty Szózatának négy sora olvasható „Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért, az nem lehet, hogy annyi hű kebel sza-

kadt meg a honért” 1917–1918, amelyet az elesettek nevei követnek, azaz: Bauer Béla (s), Bálint Oszkár (s), Berger Ferencz, Berkovits Gyula, Berkovits Salamon, Blau Miksa, Blatt H. Ármin, Blum Sándor, Braun Nándor (s), Budai László(s), Budai Sándor, Cserhát Ábrahám, Csillag Lajos, Deucht Jenő (s), Edelstein Izrael, Fleischauer Tóbiás, Goldstein Miksa, Greiner Richard, Greiner Viktor, Grünfeld Dezső, Herschkovits Ábrahám, Holczer Manó, Karsai Ernő, Krausz Vilmos, Krén Emil, Krén Ferencz, Klein Rudolf, Ladányi Dezső (s), Weiszbrun Jenő, Leichtner József, Lévai Elemér (s), Lóbl Zoltán (s), Lővy Izidor, Malz Ármin, Manderer József, Marmorstein Ernő, Melesz Miksa, Messinger Zsigmond, Nasser Elemér, Neumann Alfréd (s), Ortner Ferenc, Perl Jenő (s), Pollák Pál, Porzsolt Imre (s), Radócz László, Reisz Dezső, Róth Gyula, Seidler Salamon, Schweiger Vilmos (s), Silberschein Jenő, Steiner Jakab, Stern Jenő, Strausz Sándor, Weisz Izsó, Weisz Miksa, Wellesz Adolf, Wilhelm Márk, Mautner Sándor, Lefkovic Lajos, Berliczer Samu, Keleti Lajos, Herlinger Oszkár, Kohn Sándor, Dávid Izsák Mihály. A tábla 65 nevet őriz, amelyből Leichtner József neve kétszer szerepel, így ténylegesen az emléktábla 64 hősi halottnak állít emléket, de a különböző források ennél több hősi halottat tartanak nyilván. Dr. Ugró Gyula Újpest című monográfiája szerint az újpesti zsidó temetőben 13 izraelita (és két mohamedán) hősi halottat temettek el, míg az Újpestről származó, idegen temetőben nyugvó hősök száma: 69, így összesen 82-en veszítették életüket a háborúban. Dr. Szilágyi-Windt László újpesti ügyvédnek Az újpesti zsidóság története című művében 91 izraelita áldozata volt a viláégésnek. Feltehetően ez utóbbi számot vehetjük ténylegesnek, gondolva arra, hogy a legilletékesebb, a hitközség történetét kutató szerző kutatásainak eredménye. A táblán néhány név elírása is valószínű, pl. mindkét megjelölt forrásban Wellesz Adolf Wellisch Adolf néven szerepel.

Ugró szerint – a táblán szereplők közül – Berger Ferenc tűzérként, Ladányi Dezső zászlósként, Bauer Béla honvédként (23. honvéd gyalogezred), Herskovits Ábrahám közlegényként (K[aiserlich].u[nd].K[öniglich] B[osnisch-]H[ercegovinisches] I[nfanterieregiment]) szolgált.

Polgári foglalkozásuk tekintetében az Ujpesti Képes Almanach (I. évfolyam) című kiadvány segítségére tudtam csak szorítkozni. Sajnos a kiadványban szereplő címtár csak az újpesti vállalkozókat tartalmazza és közülük is valószínűleg csak azokat, akik fizettek azért, hogy megjelenhessenek az almanachban, tehát mintegy csak hirdették magukat.

Konkrétan csak néhány névazonosságot találtam, a családnév azonossága alapján csak következtetni mertem arra vonatkozóan, hogy családi vállalkozásnál csupán az alapító neve szerepel. De a családtagok is dolgozhattak a

vállalkozásban, akik közül egyeseket, esetenként többeket behívhattak katonának, akik kötelességteljesítés következtében elesetek. A névazonosság szerint Bauer Béla díszműárú és játékkereskedő volt, üzlete az Árpád út 47. szám alatt működött. Blatt Ármin neve a férfi és női szabók között szerepelt, ugyancsak az Árpád úton működő üzlettel. Csillag Lajos bádógosként tevékenykedett a Templom u. 9.-ben, Weisz Miksának férfi vagy női szabó műhelye volt a József u. 38.-ban. Természetesen mindez csak feltételezés, mint ahogy a következőkben csak valószínűsíthető az esetleges foglalkozása a családnevek és a zsidó polgárokra inkább jellemző foglalkozások alapján. Így nem zárható ki, hogy Berger Ferenc, Berkovits Gyula és Berkovits Salamon a családi rőfös és rövidáru üzletben volt munkatárs. Négy Greiner nevű fűszerkereskedő és szatócsüzlet is található az almanachban, tehát valószínű, hogy Greiner Richard és Greiner Viktor valamelyik vállalkozáshoz családtagként kötődik. (Érdekes adalék, hogy a zsinagóga terveit Greiner Adolf pesti építőmester készítette. Feltételezhető, hogy az említett családok valamelyike már újpesti lakos volt és a hitközség tagja, ezért kérték fel őt a neológ zsinagóga tervezésére.) Krausz néven bútorkereskedő, divatáru- és fűszerkereskedők, de utazók és ügynökök is voltak, tehát nem zárható ki Krausz Vilmosnak valamelyik családhoz való tartozása. A Löwy család Újpest alapítói közé tartozik, az almanach szerint legalább tíz vállalkozás köthető hozzájuk, valószínűleg valamelyik családhoz tartozik Löwy Izidor is. Biztosra vehető, hogy az órás Nasser család közeli, vagy távoli rokona Nasser Elemér. Steiner Jakab az azonos nevű fűszer-, gyümölcs-, vagy készruha kereskedő család tagja lehetett.

Hősök voltak! Nyugodjanak békében!

A tényleges polgári foglalkozás, vagy a katonai rendfokozat talán egy későbbi kutatás során – esetleg a Hadtörténeti Múzeum veszteséglistája alapján – pontosítható. □

I. világháborús emléktábla az újpesti zsinagóga előterében

*Ezúton köszönöm Szerdóczi Ervin újpesti főrabbi úrnak a héber szöveg fordítását.

A (s) megjegyzések arra utalnak, hogy nevezettek, sportolóként szerepelnek az UTE emléktábláján.

Prém Margit, az adományozó, 8. rész

A nagy utazás

Prém Margit, a budapesti Skót Iskola igazgatónőjének levelezéséből kiolvasható, hogy az egyik legkedvesebb foglalatossága az utazás volt. Korábban már említettük, hogy Európa számos országát bejárta. Külföldi látogatásainak jó része hivatalos meghívás keretében történt, de privát utakat is megengedhetett magának. Az 1930-as évek elejétől havi jövedelme az 500 pengőt közelítette, lakhatásáról és annak költségeiről az egyház gondoskodott. Házasságot nem kötött, gyermeke nem született, anyagi helyzete kiegyensúlyozott és rendezett volt.

1931 nyarán, a Magyar Neveléstudományi Társaság szervezett csoportjával, Margit is Párizsba készült. Dr. Glockler Lajos, a társaság elnöke május 3-án értesítette: „Mélyen tisztelt Igazgatónő! Ma rótt becses soraira válaszolva van szerencsém értesíteni, hogy a nyári tanulmányútra előjegyeztem. Nagyon fogunk örülni, ha Nagyságát, mint régi kedves útítársat körünkben üdvözölhetjük.” Június 21-én Makfalvi Ferenc nyugalmazott állami felsőkereskedelmi iskolaigazgatótól ugyanebben az ügyben érkezett levél: [...] a júliusi tanulmányút rendezését és vezetését én vállaltam el. Ebben a minőségemben tisztelettel kérem, szíveskedjék útlevelét – ha még nem adta volna be – június 25-ig postán vagy személyesen okvetlen hozzám juttatni. [...] Addig is, amíg lesz szerencsém a társaság minden tagjával személyesen megismerkedhetni, vagyok szíves üdvözlettel: Makfalvi Ferenc. Lakásomon található vagyok naponként 1–3, és 4–5 óra között.”

A nyári utazást követően, találkozót szervezett a társaság: „Nagyságos Prém Margit polgári isk. igazgatója úrhölgynek. [...] Az 1931-ik év nyarán Párisba tett tanulmányi kirándulás résztvevői november 7-én szombaton – este 8 órakor a Spolarits étterem »Zöld szobájában« barátságos összejövetelt

tartanak. Hozzá tartozókat, ismerősöket szívesen látunk.”

Prém Margit olyan különleges helyekre is eljutott, mint a szicíliai Taormina – erről a családi levelezésből értesülhetünk. „Kedves Gertikém! Jó étvágyat és mulatást! Taorminában gondolj rám! Vigyázz, beteg ne legyél! [...] Viszontlátásig csókol a jó lány Irma” – írta kisebbik húga egy levelezőlapra. Dömsdön élő rokona, özvegy Fröchlich József Frigyesné pedig 1938. április 6-án az alábbi sorokat küldte: „Kedves Margit! [...] Írod, hogy e hóban, illetve Húsvétkor Taorminába szándékozol. Nem irigyellek, de fáj, hogy én már csak a múlt emlékein szomorkodhatok. [...] Nagyon kérlek Kedves Margit légy jó hozzá! Siciliából narancs és citrom virágot s pár mimosát Józsym sírjára. Nagyon szerettük ezeket a virágokat s mindig igen kívántam valamiképp a sírjára hozatni. Én felmentem Costelmola faluba, ott igen sok szép citrom virág volt az úton a hegy oldalába szedtem is. [...]” (A levélben említett „Józsy”, azaz Fröchlich József [1892 – 1930], Margit unokaöccse, Rákospalota megyei város ellenőre volt.)

1939 nyarán Prém Margit igazgatónő, és az akkor már négy éve a budapesti Skót Iskola internátusát vezető Jane Haining, életük legnagyobb utazására, Skócia bejárására vállalkoztak. A körutazáshoz Prém Margitnak engedélyt kellett kérnie a Vörösmarty utcai iskola fenntartójától, a skót egyház edinborough-i vezetésétől. Az angol nyelvű hivatalos dokumentumot az egyház fejleces levélpapírján 1939. március 7-én keltezték: „Prém Margit úrhölgynek, a Skót Református Polgári Leányiskola igazgatójának, Budapest. Azon kérését, hogy a folyó 1939. évi június, július és augusztus hóra terjedő skóciai tanulmányútja alkalmával a Skót Egyház mindennemű nevelésügyi és szociális intézményét meglátogassa, ezennel engedélyezzük. Ahhoz is hozzájárulunk, hogy Magyarország iskoláiról, szo-

ciális munkákról későbbi időpontban meghatározandó helyeken az érdeklődőknek tájékoztatást nyújtson. Ennek megfelelően tisztelettel kérem, hogy Miss Prém kapja meg a szükséges vízumot az útlevelébe, valamint a brit és más hivatalos hatóságok biztossáék számára az utazásához szükséges mindenfajta segítséget.” Az egyházi pecséttel ellátott levél aláírója nem volt más, mint Macdonald Webster, a budapesti skót iskola egykori lelkésze, Margit és Janementora, aki akkoriban már Edinboroughban a skót egyház főtitkári posztját töltötte be.

A skóciai körút jelentős szervezést és előkészületeket igényelt. Margit számára sem volt teljesen ismeretlen a terep – hiszen mint Mary Miller friss kutatásaiból kiderül – a Szent Kolumba Missziós Főiskola (St. Colm’s Missionary College) évkönyvében rögzítették, hogy a budapesti polgári iskola igazgatónője, 1922-ben egy iskolai félét az egyházi oktatási intézményben töltött.

Az 1938/39. tanév végén Budapestről útnak induló két hölgy egyike sem sejtette, hogy Jane Haining akkor látogat utoljára hazájába, és azon a nyáron látja utoljára a családját. Margit 55, Jane 42 éves volt, de az utazásukat ábrázoló, visszaérkezésük után kézzel rajzolt térkép arról tanúskodik, hogy nem ismertek akadályt. A legapróbb településre is eljutottak, ha ott egyházi intézmény működött. Utinapló nem maradt ránk. Azonban az az egyetlen, futtában írt kézírásos levél is sokat elmond a barátnők küldetéséről és az út hangulatáról, amelyet Margit ismeretlen ok miatt végül nem adott át a címzettnek, Ajtayne Patay Ildikónak. A levél Exeter városban, a Saint Luke’s College Nyári Központjából

Rövid pihenő Poromby-ban

(Summer Holiday Centre Saint Luke’s College) íródott a hazaindulás napján, és csupán a körút záró szakaszáról számol be. Margit stílusa ezúttal inkább egy fiatal lány könnyed írására hasonlít, mintsem egy középkorú igazgatónőjére:

„Ildikém, igaz, hogy ezt a levelet személyesen fogom átadni, de a pályaudvaron úgysem lesz sok idő a beszélgetésre, viszont most volna, ha lenne partner. D[él]e[lőtt] a 2 Haining mélyen elmerült olvasmányiban, s kézimunkázni már nem lehet, mert útra készen állunk, pont hazautazás előtt! Két óránk van még indulás előtt. – Tehát beszéljünk. [...] Calderék után körútra indultunk. Voltunk Invernessben a Loch-ness-i szörny hazájában. Láthattuk is mindenféle kiadásban: levlapon, vázán, mint dísz tárgyat. Mindenütt hosszú nyaka van, akár egy zsiráfnek s a nipeken szép masnit kötnek a nyakára! Aztán felmentünk az észak-nyugat szigeteihez. Portree volt következő állomásunk, Skye szigetén. Itt érdekes találkozásunk volt egy házaspárral, kik Madrasból jöttek. 1912-ben voltak Budapesten, a Misszióban laktak, a hölgy szónokolt is a gyerekeknek s állítólag én tolmácsoltam. A hely egy fényűzés lett volna, de sett! [ehelyett] hajóra ülve, több időt [töltöttünk] a tengeren. Lementünk Fort William-ba a Ben Nevis városába – ugyanis innen mennek fel a lusták Skócia eme legmagasabb hegyére. Mi az útnak talán negyed részét tettük meg a gyönyörű Nevis völgyben. Fort Williamból tettük meg talán legszebb kirándulásunk Staffa és Iona szigetekre, ami egy napi hajókázást jelentett. Szóval nem lehet leírni, mily szép ez a két hely. Következett Oban, híres nyaralóhely. Ez is érdekes volt, de nem épp nyaralás, amit itt kap az ember, bár a tengerparton van. Legjobban az tetszett, hogy parti sétányán a sirályok úgy sétálnak, mintha az övék lenne. Szemteleknek, akár csak a verebek nálunk. Glasgowban egy hetet töltöttünk, de persze állandóan mozgásban töltve ezt az időt is. Itt kellett utoljára szónokolnom Miss Haining gyülekezetében. Nagyon kedves, meleg hangú estet rendeztek. Innen mentünk talán a legvadabb hegyek közé, de ami épp ezért nekem nagyon tetszett. Miss Hainig barátnőihez mentünk Wanlockhead-be. Két tanítónő ez, saját autójuk van, úgy mutatták meg a vidéket eltekintve

a gyönyörű gyalogsétáktól. Itt Glasgowban laknak Mrs. Knight [Mr. Knight a Skót Iskola lelkésze] hozzátartozói. A nővére és ennek vőlegénye elvittek egy gyönyörű autótúrára a híres Loch Lomond környékére. Remek szép nyári idő volt, az autók végtelen sora kocogott előttünk, utánunk. A levegő bűzlött a petrólszagtól, amihez a mi kocsink is bőségesen hozzájárult, s a következménye persze nem maradt el. Hajszál híján tengeri beteg lettem! De valahogy 1-2 megállással mégis baj nélkül, bár, éktelen fejfájással kerültem haza, míg Miss Haining elment a famíliához vacsorára. Aztán Glasgowntól beutazva Miss Haining szülőfaluját kerestük fel. Úgy volt, hogy a mostoha testvére jön velünk F. Paliékhoz Miss-nek [angol nevelőnőnek]. Megvan az útlevele, sőt vasúti jegye is, de a mostani politikai helyzet miatt nem merik elengedni. Talán jön később. Dumrfies városkát is megnéztük, ami teljesítmény számba megy, mert oly zápor-zivatar-sorozat közepette történt, ami felhőszakadásnak is beillett!

Janem újra nyugat felé fordult. Egy Stranraer nevű szép kis kikötővárosban hajóra ülve átmentünk Írországba, Miss MacMordc-ék meglátogatására Belfast városában: nagyon kedves találkozó volt, bár nem egy könnyen akadtunk egymásra. Maki mindent megmutatott nekünk egy autósétán, egy szép helyen meg is ebédeltetett bennünket, [...] aztán szedve a sátorfánk újra áthajókáztunk Portpatrickba. Stranraer-ben vonatra ülve meg sem álltunk Londonig. Onnan egyenesen Miss H[?]hez mentünk, Broudeg-ba. – Itt nagyon jó időt kaptunk, meg kényelemben éltünk egy tanítónőképző otthonban, minek gyönyörű a kertje. Igazi angol kert! A ház is az, minden előnyével és hátrányával. Akartak minket is mindenfelé vinni, de sztrájkoltam, nem mentem sehová. Ültem a kertben, kézimunkáztam, olvastam a Feri által hűségesen minden vasárnap megküldött magyar újságokat. A hét ma már elmúlt. Utána következett utunk utolsó szakasza, Exeter. Egy dél angol város, történelmi nevezetességgel, katedrálissal, régésrég-i épületekkel.

Itt is tanítónőképző-otthonban lakunk, ami ezerszerre szebb, mint a fenti ábra. Ezt a házat nyáron nyaralóknak adják ki, úgyhogy kosztot és kiszolgálást is kapunk, s a College

autokirándulásokat rendez a vendégek számára minden 2. napon. Este meg mindig van valami program: tánc, társasjáték, zene. Az érdekes része a dolognak, hogy a kiszolgáló személyzet a College növendékei. Mikor az ember bejön, lila egyenruhás boyok sorfala közt halad végig, kék csomagját elkapva kísérik az új vendéget az office-ba, onnan szobájába. Étkezésnél a legutolsó évfolyamot képviselve a növendékek szolgálnak ki, nagyon ügyesen. Csak a fürdős asszony – mert uszoda is van – meg 2 takarítóasszony épületenként képviselik a szép nemet. Az n[?]-ei kirándulások is szépek voltak. Bár Skóciával egy napon említeni nem lehet ezt a vidéket. D[élelőtt] mindig a tengerhez mentünk, s ott már szép bármikor és bárhol. Az egyik ferdő helyen a cipőt, harisnyát levéve belementem a vízbe, a 2. helyen már meg is fürödtem. Mesés volt. S a legremekebb tengerparti hely: St. Ioves, amire azt mondják, a művészek paradicsoma. Voltunk Land's End-en is, egy kis nyúlványa a brit szigeteknek, 3/4 oldalon a végtelen tengertől körbevéve. Ez is olyan hely, honnan fájó szívvel búcsúzik ez ember. Tegnap még három tengerparti fürdőhelyen voltunk, de az idő hűvösre fordulván fürdeni nem mertünk. Te talán vállalkoztál volna rá. Ez után már csak a csomagolás következett, s most várjuk, hogy otthon legyünk! Vissza is Bevelivel utazunk, kivel a pályaudvaron fogunk találkozni. Otthonról a família felől jó híreket kaptam. Sajnos vakáció nincs már.”

1939 ősze, Jane és Margit Budapestre történő visszatérése azonban nem csak az új tanév kezdetét jelentette. Szeptember 1-én kitört a második világháború. (Folytatjuk...)

Prém Margit és Miss MacMordc Belfastban. (Háttérben a Városháza épülete)

Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 10. rész

Az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) új, 1940-ben még négyemeletesnek álmodott egészségügyi intézménye lehetséges helyeként az István út és Kolozsvári (ma: Munkásotthon) utca sarkát, két évvel később a József (ma: József Attila) utcának Virág utca és Árpád út szegleténél lévő területét nézték ki. Utóbbi helyen részben kisajátításra került volna sor, ám a telektulajdonos által szabott magas árat az OTI nem kívánta kifizetni. A háború után 1947-ben került újra napirendre a rendelőintézet ügye, ekkor az Árpád út és Rózsa utca sarkán, a Víztorony mellett, vagy a Dózsa György (ma: Görgey Artúr) út menti nyári színház helyén lévő telkek közül kellett választani. Végül utóbbi mellett foglaltak állást, mivel Újpest más területeiről, valamint Rákospalotáról és a közeli vasútállomásnak köszönhetően a környező településekről jól megközelíthető volt e hely.

A színház 1948 tavaszi lebontását megelőzően a mellette lévő két telket is megszerezte Újpest városa, így minden akadály elhárult a rendelő felépítése elől. Munkálatai viszont még hónapokig nem indultak meg, ugyanis ismét felmerült más lehetséges helyszín ötlete, nem volt egyöntetű támogatottsága a Dózsa György úti építésnek. Egy újabb elgondolás a piac helyére álmodta az új rendelőt,

ám ez jelentős és felesleges plusz költséggel járt volna, így végül maradtak az eredeti terv mellett. 1948 októberében már arról olvashattak az újpestiek hírlapi tudósítást, hogy a hétemeletes OTI-rendelő építése hamarosan megkezdődik. S valóban, novemberben megindultak földmunkái. Az ország legmodernebb rendelőintézetének aposztrofált épület végül az 1950. január 1-jével városi rangját és önálló közigazgatását elvesztítő Újpest Budapest főváros szervezetébe IV. kerületként integrált település első jelentős eredményeként valósult meg. A Dózsa György út máig legmagasabb épülete február 1-jén nyitotta meg kapuit a gyógyulni vágyók előtt, akik addig az Árpád út 46. szám alatti OTI-rendelőt kereshették fel egészségügyi gondjuk esetén. Az új helyen 49 osztály működött 119 szakorvossal, napi betegforgalmát 3000 főre tervezték. Július 24-étől a IV. kerület akkor legjelentősebb szociális intézményének VII. emeletén 36 ágyas „bajmegállapító osztály” is helyet kapott, ahol belgyógyászati betegek vizsgálatát végezték. Az Országos Társadalombiztosítási Intézet 1950 második felében történő államosításával az intézmény fenntartását továbbiakban a Szakszervezetek Országos Tanácsa felügyelete alatt működő Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja (SZTK) látta el.

Az új rendelő átadásával még jobban felélénkült a Dózsa György úti 90-es villamos forgalma. A járat amúgy is elég kihasznált lehetett, hiszen nem csupán az újpestiek és palotaiak vették igénybe e szakaszon, a városkörnyéki településekről a váci és veresegyházi vonatokkal Rákospalota-Újpest vasútállomásra érkező s Újpest ipari üzemei felé továbbutazó munkások is emelték a villamos utasforgalmát. Éppen ezért 1950. június 5-től csúcsforgalmi időszakban 90A jelzéssel indított új betétjáratot az előző évben megszűnt Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság helyett alakult Fővárosi Villamos Községi

A Szakorvosi rendelő (SZTK) épülete

Vállalat – később Fővárosi Villamosvasút Vállalat (FVV) – a Széchenyi tértől a Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) és Dózsa György utakon át Rákospalota-Újpest vasútállomásig. A rendelőintézet előtti villamosmegállóban az ötvenes évek elején várócsarnokot is emeltek.

1953-ban a rövid 90A betétjárat megszüntetésével, valamint a Marx (ma: Nyugati) tértől az újpesti István térig közlekedő 92-es meghosszabbításával és 62-esre való átkeresztelésével Rákospalota-Újpest vasútállomásig, illetve a Szilágyi utcai Vákuumtechnikai Gépgyárig futó járatot nyertek. 1955. október 16-án a 90-es vonal számát 12-esre változtatták. Ekkor az újpesti Dózsa György úton e két, 12-es és 62-es villamosjárat bonyolította le a forgalmat, utóbbi 1961-től 12A jelzéssel, egészen hét évvel későbbi megszüntetéséig. Ezt követően ismét csak a 12-es villamos haladt át egyedül utunk két sínpárján.

Ebben az időszakban indult meg a rendszeres autóbusz-forgalom a Dózsa György úton. Még a rendelő átadását megelőzően, 1948. november 22-től a Keleti pályaudvartól érkező 20-as járat vonalát meghosszabbították a Szent László térig. A Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) útról érkező buszok utunkon át, majd a Kiss Ernő utcán haladtak tovább (ellenkező irányban a Mildenerger, Nádor és Csokonai utcákon, körforgalomban).

1950-től a Dózsa György út további szakaszán fekvő kockaköveket is koptatták autóbuszok kerekei. Július 24-én indult útjára a Cérnagyártól az új rendelőig járó 47-es viszonylat, mely a IV. kerület e pontjai között jelentett addig nem létező északi irányú összeköttetést. Vonalát október 21-től a rákospalotai Hubay Jenő térig hosszabbították meg, így a Szent Imre utcától a Szilágyi utcáig, visszafelé a Pamutgyárat érintve a Kiss Ernő utcáig járt át a Dózsa György úton. 1953-ban bővítették a rákospalotai a Madách (ma: Kozák) térig, műszakváltások idején pedig a Cérnagyáron túl, az Egyesült Izzóig vitte utasait. Amikor 1961. december 11-én a Főti úton közlekedő 147-es gyorsjáratot átszervezve létrejött a 96-os viszonylat, a 47-es ismét kizárólag újpestivé vált, s Árpád út és Szilágyi utca sarkán lévő végállomásától – a Dózsa György úton át – közlekedett műszakváltások idején az Egyesült Izzó főbejáratáig, egyéb időszak-

ban 47A jelzéssel a Cérnagyárig. 1962-ben a járat Pamutgyár (ma: Kiss Ernő) utcai egyirányú szakasza megszűnt, mindkét irányban a Papp József (ma: Szent Imre) utcán át haladtak a 47-47A buszok.

1959-ben új buszjáratot szerveztek utunkon. Április 4-étől Rákospalota-Újpest MÁV-állomás végponttal Óbuda, Miklós utca felől futott be a 93-as autóbusz, mely az Árpád út irányából a Lebstück Mária és a mára megszűnt Thököly utca felől kanyarodott rá a Dózsa György útra. Azonban egy hónap múlva útirányát megváltoztatták, ekkor már csak az Árpád úton és Szilágyi utcán át közlekedett, egy ideig elkerülve az írásunk tárgyát képező közterületet. Csak 1961-1962 körül tért vissza, amikortól az Árpád út felől a Kiss János utca és Dózsa György út vonalán közelítette meg vasútállomásnál lévő, az egykori Horváth-vendéglő épülete előtti végállomását. Visszafelé a Szilágyi utcán át közlekedett. Az 1960. február 15-től C jelzést viselő autóbuszok az év végétől egy hónapig Rákospalotára is átjártak. Ismét innen, a vasútállomástól 1961. február 7-től a budai Moszkva (ma: Széll Kálmán) térig vitték utasaikat az 1966-tól 84-es számmal futó buszok, ellátva a főképp vasárnapokon jelentkező nagy kirándulóforgalmat.

1959-ben a Fővárosi Autóbuszüzem (FAÜ) munkanapokon ipari üzemekhez járó ügynevezett gyári járatokat indított, melyek egyike a Dózsa György úton halad keresztül.

(Folytatjuk...)

A Dózsa György út déli oldala a szakorvosi rendelőből nézve. Balra előtérben a mára megszűnt Széchenyi utca, a jobbra fekvő földszintes ház helyén napjainkban a Rózsa utca útteste fekszik. Háttérben az Árpád kórház épületegyüttese látható

A Tungsram SC Tájékozódási Futó Szakosztályának története 1. rész

Az újpesti Tungsram vezetősége már a múlt század elejétől támogatta a vállalat dolgozóinak szervezett keretek közötti sportolási lehetőségét. 1911-ben megalakult az Ampere Sport Egylet: a Vasas Izzó, illetve a mai Tungsram SC elődje.

A Tungsram SC Tájékozódási Futó Szakosztálya 1970-ben, a sportág országos szövetségének (MTFSZ) megalakulásakor vált ki a Vasas Izzó Turista Szakosztályából. A Tungsram SC, amely korábban a Vasas Turista Szakosztályának szakcsoporthoz tartozott, az országos szövetség egyik alapító tagja volt. 1996-ban átalakult – szakosztályként megszűnt – és azóta a Tungsram SC tájfutó csoportjaként létezik.

Az előzmények

A tájékozódási futás története az 1800-as évekig vezethető vissza, amikor a katonatisztek képzése során a skandináv országokban a jó tájékozódási képességek fejlesztése céljából a terepfutást és a térképismeretet ötvözték. A sportág nemzetközi neve is a svéd orientering szóból ered. Az első, bizonyíthatóan tájoló és térkép használatával tartott versenyt 1897-

A Vasas Izzó első terepversenyzői: Magos László, Barla Endre, Hozdik Mihály, Árokay József és Árokay Lajos

ben, Norvégiában rendezték. Az idők során a gyalogos verseny mellett további szakágak jöttek létre. A nemzetközi szövetség (IOF) számon tart pl. sítájfutást, kerékpáros tájékozódási versenyt, illetve a mozgássérültek számára az úgynevezett Trail-O-t. Ezek mellett létezik mobillal vezérelt, rádióadók által irányított, vagy akár víz alatti tájékozódási verseny is.

A modern tájékozódási futás – röviden tájfutás – lényege, hogy különböző objektumokat (ellenőrző pontokat), amelyek helyét egy térképen előre megadják, a lehető leggyorsabban kell megkeresni a térkép és tájoló (speciális iránytű) segítségével. A narancssárga-fehér dobozzal, bójával jelzett ellenőrző pontok megtalálásának idejét a versenyző által vitt eszközre – népszerű nevén dugókára – a ponton elhelyezett sugárzó adó átmásolja. Célba érkezés után számítógép segítségével olvassák le a rögzített adatokat. A pontok közötti útvonalat, a versenyző maga választja meg, általában a pontok érintési sorrendje kötött. A verseny terepe bármi lehet, ami futásra alkalmas: hegyes, erdős vidék, ligetes pusztaság, újabban városi parkok, lakótelepek is. Az újpesti Farkaserdőben és a káposztásmegyeri lakótelepen jelenleg is, évente több alkalommal rendeznek rövid távú versenyeket.

Magyarországon 1925-ben Ripszám Henrik rendezett először versenyt, amely lényegében terepfutás volt előre megadott útvonallal, de már térképpel és ellenőrző pontokkal, a Húvösvölgyből a János-hegyi kilátóhoz, és vissza. A magyar turista egyesületek 1934-től kezdtek valódi tájékozódási versenyeket rendezni, ám azokon még nem a gyorsaságot értékelték, hanem az ellenőrzőpontok adott idő alatti megtalálását. Ezen kívül külön turista elméleti és gyakorlati feladatokat is meg kellett oldani. Az eredményt egy bonyolult pontszámítás adta. Hasonló versenyeket ma is rendeznek a turista szakosztályok.

A második világháború után felújították a turistaversenyeket, annál is inkább, mert akkoriban fontos jelentőséget tulajdonítottak a honvédelmi ismereteknek. Am megkezdődött a tájfutó és a turistaversenyzés kettéválása is, különösen azután, hogy az ifjabb turisták megismerték az északi versenyzési formát. Általában továbbra is közös egyesületben maradtak a kétféle versenytípus résztvevői, gyakran részt vettek egymás rendezvényein, vagy segítettek a rendező egyesületet. Így történt ez a Tunggram SC-ben, akkori nevén a Vasas Izzóban is.

Tájfutók a Vasas Izzóban

1951-ben – az akkori sportpolitikai elvárás szerint – a Tunggram vállalati sportköréként megalakult egyesülethez, a Vasas Izzo turista szakosztályához testületileg csatlakozott a Tunggram Természetjárók Egyesülete. A lelkes aktivisták, többek között Házy Ilona, Tordai Tamás, Árokay József, Barla Endre, valamint számos munkatársuk is automatikusan szakosztályi taggá vált.

1952-ben Házy Ilona a szakosztályvezető-képző tanfolyam hallgatójaként hozta az ötletet, hogy a természetbarátok szervezett keretben mérjék össze tudásukat. Még az év októberében Árokay József, Árokay Lajos, Házy Ilona, Heiner Pál és Szimon István részvételével megalakult és elindult a versenyen az első izzós csapat. A szakosztály hamarosan bekapcsolódott a területi bajnokságokba is, és célul tűzte ki, hogy a legjobbak közé, az országos bajnokságba kíván kerülni.

A versenyt, az akkori szabályoknak megfelelően csapat keretben hirdették meg; a csapatokban legalább egy női résztvevőnek is indulnia kellett. Az öltözetük teljes turista-felszerelés volt előírt súlyú hátizsákkal, mentő-csomaggal, ivóvízzel. Síppal is rendelkezniük kellett. Elméleti és gyakorlati feladatokat kellett megoldaniuk. A késés és a sietés büntetést vont maga után. Ez az utóbbi kritérium furcsa ellentmondáshoz vezetett. Előfordult, hogy a csapatok az ellenőrzőpont közelébe siettek, ahol letelepedtek és várták, hogy leteljen a megkövetelt szintidő. Amikor az időkereten belülre kerültek, bevonultak a kijelölt helyre és teljesítették az előírt feladatokat, például tüzet raktak, vagy megszerkesz-

tették a következő pont helyének útvonalát. A sportág vezetői ugyanakkor azon vitatkoztak, hogy mekkora az a kör az ellenőrző pont körül, amelybe nem szabad belépni, mert az már pontérintésnek számít.

A másik ellentmondás az volt, hogy a hidegháborús viszonyok miatt a korábbi turistatérképeket az „éberség” jegyében bevonták, újak pedig sokáig nem készültek. Ha kiadtak egy-egy térképet, az inkább plakátra hasonlított, szándékos torzításokkal, egy akkori gúnyos szólással élve: „Nehogy az ellenség keze betegye a lábát!”.

A versenyeken kézzel rajzolt térképeket használtak, vagy a régi katonai felmérések (nemegyszer szintvonalas helyett úgynevezett „szőrös” térképek) nagy léptékű lapjaiból kifotózott kivágatokat. A merészebb szakosztályok a náluk meghagyott szigorúan őrzött háború előtti turistatérképeket használták. A lépték leggyakrabban az 1:50000 volt, de Házy Ilona a Zemplénről őrzött egy olyan versenytérképet is, amely az 1870 körüli kato-

Az észak-pesti bajnokság „szőrös” térképe

nai felmérés 1:75000-es térképének 5×6 cm-es fekete-fehér fotokópiája volt, azaz a térkép 1 centimétere a valóságban 750 méternek felelt meg.

Az Izzó versenyzői ambiciózusan és sikerrel haladtak az országos bajnokság felé. A budapesti III. osztályból 1957-re a budapesti I. osztályba, az OB küszöbére kerültek. Közben azonban szemléletváltás zajlott le az országos szövetségben. 1957-ben eltörölték a sietés büntetését, és elkezdték a skandináv típusú versenyek rendezését. Az Izzó idősebb versenyzői nem vállalták új szabályok szerinti versenyzést egyrészt az atletikusabb bonyolítási forma okán, másrészt, mivel a Vasas Izzó vállalati sportkör volt, a munkahelyi elfoglaltságok miatt kevés volt az idejük a versenyekre való felkészülésre. A fiatalabb versenyzők emiatt az Újpesti Spartacusban folytatták az edzéseket és a versenyzést, a szakosztály pedig lassan visszacsúszott a budapesti III. osztályba.

1961-ben megalakult a Nemzetközi Tájékozódási Futó Szövetség (International Orienteering Federation), az IOF, amelynek Magyarország egyik alapító tagja lett, majd megkezdődött a speciális tájfutó térképek készítése. A turistaszakosztály vezetői pedig (Tordai Tamás, Házy Ilona) szorgalmazták, hogy a Vasas Izzó továbbra se maradjon ki a versenysorozatból. 1962-ben számos ösztöndíjas ifjú mérnök került a műszaki egyetemről a Tungsramba, akik közül többen a vízi túrázás révén tagjai voltak a szakosztálynak. Tordai Tamás 1963 nyarán sikeresen beszélt rá két fiatal kollégáját, Cserteg Istvánt és Hargitai Miklóst, hogy egy veterán társukkal induljanak el az éppen időszerű bajnoki fordulón. Az észak-pesti harmadosztályú versenyt Mogyoródon, azon a helyen rendezték meg, ahol ma a Hungaroring található. A térkép magán viseli a korábbi korszak jellegzetességeit. A versenyzők maguk rajzolták be az ellenőrző pontokat, amelyek között időmérő pont is akadt, valamint a kötelező útvonalat, ahol a pont helye nem volt határozottan kijelölve. A csapat a három együtt mozgó versenyzőből állt. Az eredmény nagyon gyenge lett, mivel a csapatvezető veterán kolléga sem állt a helyzet magaslatán. Ő sem ismerte pontosan a szabályokat, emiatt egy pontérintés is kimaradt. A verseny után a két fiatal úgy

érezte, hogy többre is képes, és elhatározták, hogy további versenyeken is elindulnak. Erre hamarosan a Budapest III. osztályú bajnokságon nyílt lehetőségük. A tájékozódási futók versenyét – a korábinál már korszerűbb térképekkel – két fordulóban, éjszaka, illetve nappal rendezték meg Tokodon, a Gete hegyen. Az eredményük nem sokkal lett jobb, ám kedvet kaptak a versenyzéshez, sőt a baráti körükből a sporthoz társakat is találtak. A megújult fiatal csapatnál megkezdődött az intenzív felkészülés a versenyekre. Nyilvánvaló volt, hogy az elméleti tudás megszerzése mellett jó eredményt csak komoly futáskészséggel lehet elérni. A futóedzések a korábban közep-távfutó atléta Hargitai Miklós vezetésével zajlottak a Tungsrám Pálya utcai sporttelepén, az akkor még pusztá képét mutató Káposztásmegyeren és a Farkas-erdőben. A csapat tagjai megismerkedtek a tájoló (akkoriban még Bézárd katonai tájoló) használatával és a tájfutásban használt térképjelekkel. Kalibrálták a futás közbeni lépéshosszakat, hogy pontosan tudják, adott számú lépéssel mekkora távolságokat tesz meg egy-egy versenyző. A felszerelés is megváltozott: a bakancsot gumistoplis futócipő váltotta fel, a turista öltözetet könnyű „bozótruha”, azaz lábszárat védő jégernadrág atlétagyával és trikóval. Később a Bézárd helyett könnyű, forgatható tokos iránytűt, esetleg nagyítót és lépésszámot rögzítő tárcsát tartalmazó tájolóval indultak útnak.

(Folytatjuk...)

DR. HOLLÓSI ANTAL

90 éve született dr. Kendelényi Ernő baleseti sebész, osztályvezető főorvos

Kendelényi Ernő Budapesten született 1927-ben. Középiskolai tanulmányait a Budai Ciszterci Rend Gimnáziumában végezte. A Budapesti Orvostudományi Egyetem Általános Orvosi Karán szerzett diplomáját 1951-ben kapta kézhez. Ennek az egyetemnek I. számú Sebészeti Klinikáján dolgozott 1951-től 1972-ig. Itt az ország vezető sebész professzorainak, dr. Hedri Endrének, dr. Rubányi Pálnak lehetett a munkatársa, és dr. Berentey György, a későbbi traumatológus professzor mellett dolgozhatott. A II. világháború után szovjet mintára kialakított baleseti sebészeti ellátás elsősorban „félkatonai” szervezésben működött és erősen központosított volt, de mellette az általános sebészeti klinikákon is működött traumatológia részleg is. Ez a rendszer az 1970-es évekre alkalmatlanná vált a magas színvonalú ellátásra. Szükségessé vált regionális központok létrehozása, különösen Budapest és agglomerációja számára, amelyek teljes körűen képesek ellátni ezt a feladatot. Kendelényi Ernő pályája kezdetétől elkötelezte magát a baleseti sebészet mellett és rendelkezett megfelelő felkészültséggel és gyakorlattal, ami alkalmassá tette egy ilyen feladat megoldására, valamint az Újpesti Kórház Árpád Kórházi sebészeti osztálya megfelelő helyet biztosított ehhez. Így történt, hogy dr. Lazarits Jenő, a kórház igazgatója megbízta az újonnan létrehozott Újpesti Baleseti Sebészeti Osztály megszervezésével, amelyet 1972-től, nyugdíjba vonulásáig, 1995-ig vezetett. A fekvőbeteg osztály és ambulancia szervezésével csaknem egy időben az Újpesti Szakorvosi Rendelőintézetben korszerű szakmai elvek alapján működő baleseti sebészeti szakrendelést és utókezelőt alakított ki, s ezzel a központi baleseti ambulancia mellett először Újpesten működött önálló, több munkahelyes baleseti sebészeti szakrendelés és utókezelő.

Az Országos Traumatológiai Intézet átmene-ti, kényszerű bezárásával és áthelyezésével egy időben, a 60 ágyas Újpesti Baleseti Osztályt 90 ágyassá bővítette. A szakrendelő folyamatosan ellátta nemcsak Újpest, hanem a XV. kerület és részben az agglomeráció lakosságát is. Oroszlánrészt vállalt a fővárosi ügyeleti rendszer kialakításában, fejlesztésében, együttműködve dr. Berentey György professzorral és az Országos Baleseti Sebészeti Intézettel. 6-8 év alatt már országos viszonylatban is elismert baleseti sebészeti műhelyt hozott létre. Maga is végzett általános sebészeti beavatkozásokat, tudatosan és tervezetten segítette, hogy munkatársai szakterületükön belül speciális képzést is kapjanak. Így sikerült elérnie, hogy elismerésreméltó, kiemelkedő színvonalú szakmai tevékenység folyjon osztályán számos részterületen (kézsebészet, speciális osteoszintézisek, csípő- és térdizületi proteti-

Dr. Kendelényi Ernő

ka). Munkatársaitól pontos, lelkiismeretes munkát várt el, szakmai fejlődésüket segítette továbbképzések, külföldi tanulmányutak biztosításával. Beosztottai közül elismert szakemberek kerültek ki, példaképpen dr. Szloboda Jenő főorvos a kézsebészet területén, aki együttműködve a kórház ideggyógyász főorvosával, dr. Kómár József tanár úrral, az ún. „alagút szindrómák” gyógyításában országos hírű tevékenységet folytatott.

Kendelényi tanár úr a '90-es évek elején megszervezte az osztály mellett működő térd-, majd váll-szakambulanciákat, ezzel szélesítve a szakmai profilt. Ekkor lett az osztály a közép-magyarországi régió egyik legnagyobb forgalmú és a teljes körű ellátást biztosító baleseti sebészeti osztálya. Heti négy ügyeletet teljesített, emellett szinte minden műtéti típust el tudtak végezni, beleértve a koponya és gerinc sérüléseit is. Folyamatosan szorgalmazta a telephelyen Intenzív Osztály és CT laboratórium kialakítását.

Az osztályon mind az orvostanhallgatók, mind szakorvos jelöltek képzése, továbbképzése folyamatos volt. Oktatói tevékenységét 1980-ban a Semmelweis Orvostudományi Egyetem címzetes egyetemi docensi kinevezéssel honorálta.

Időközben az általa vezetett osztály 127 ágyassá bővült, és 1992. november 1-jétől a fővárosi regionális ügyeleti rendszer bevezetésekor – amelynek elméleti és gyakorlati kialakítója volt – az észak-pesti régió vezető traumatológiai osztálya lett. Szervezői munkájának elismerését jelentette, hogy a főváros baleseti sebészeti szakfelügyelőjének nevezték

Dr. Kendelényi Ernő műtét közben

ki és ebben a minőségében hosszú éveken keresztül részt vett az ellátás koordinálásban. Ezeket a feladatokat 1995. április 1-jén történt nyugdíjazása után is szaktanácsadóként, végig lelkesen, töretlen optimizmussal látta el. Tagja volt a Magyar Traumatológus Társaság vezetőségének és a Traumatológiai Szakmai Kollégiumnak. Pályája során számos magas szakmai elismerésben és kitüntetésben részesült.

Újpesten is tisztelet övezte: orvosi tevékenységéért 1995-ben Újpest Díszpolgára címet kapott. A kórházban is nagy népszerűségnek örvendett, minden hozzá forduló kórházi dolgozónak segített. Tudását más szakterületen dolgozó kollégái is elismerték. Kitűnő operátor volt, szívesen asszisztált a fiatalabb kollégák műtéteiben, de sok új eljárást is bevezetett osztályán. Etikai magatartása mindenkor példaszerű volt. Határozott, szókimonódó, őszinte, optimista egyéniség volt. Tanítványai méltán tisztelték és szerették, azért is, mert a szakmai fejlődésük biztosításán túl, későbbi előmenetelüket is segítette. Nem véletlen, hogy utódai az osztály vezetésére tanítványai közül először dr. Zágh István, majd dr. Merényi Gábor főorvosok nyertek kinevezést, utóbbi jelenleg a Szent János Kórház Baleseti Sebészeti Osztályának vezetője. Kendelényi tanár úr „iskolájából” került ki dr. Minik Lajos, a dunaújvárosi traumatológiai osztály és dr. Nagy Gyula, a Madarász utcai gyermek-kórház sebész főorvosa is, de több munkatársa ma is megállja a helyét itthoni és külföldi munkahelyén. A korábban általa létrehozott osztály még sokáig magán viselte 23 éves vezetői tevékenységének erényeit.

2011. november 3-án hosszan tartó súlyos betegség után hunyt el, utolsó heteit szeretett osztályán, tanítványai ápolása mellett töltve. Talán a sors különös gondoskodása, hogy sem ő, sem utódja dr. Zágh István nem érték meg az osztály, majd az egész Árpád Kórház bezárását.

Mi újpestiek nemcsak Kendelényi Ernő tanár úr, hanem ma már az Árpád Kórház emlékét őrizzük.* □

*Köszönetemet fejezem ki dr. Merényi Gábor főorvos úrnak a képek és pontosító adatok rendelkezésemre bocsátásáért.

BARTA FLÓRA

Acsády Károly

Az 1907-ben, Újpesten született Acsády Károly író, költő, újságíró – aki 1926 és 1962 között a Telefongyár Részvénytársaság raktárosa volt – kettős életet élt. Fizikai munkával tartotta el magát, ugyanakkor a Budapestvidéki Újság munkatársaként folyamatosan jelentek meg versei, riportjai, cikkei a Reggel, a Délvidék, az Új Magyarország című lapokban és a korszak jelentős folyóiratában, a Széphalomban. 1929-ben Schwott Lajossal az újpesti Kurír című pestkörnyéki időközi rajzos riportlapot szerkesztette. Újpesten jelent meg 1931-ben Újkor című verseskötete, 1932-ben Április (versek) című könyve, két regénye: 1935-ben a Titkos bú, 1943-ban a Párizsi tánc. Az 1940-es években és a második világháború után elsősorban színházi lapokban publikált. Több, József Attilával és Füst Milánnal kapcsolatos visszaemlékezése is megjelent.

Acsády Károly a Palota-Ujpest 1929. január 26-i számában olvasható Krónika cí-

mű cikkében, az évi 4000 pengő ösztöndíj kiosztása kapcsán, a „Tőke” és az „Irodalom” szembenállásának bizonyítékaként szóvá tette, hogy „egyik Újpesten élő fiatal nagy tehetségű költő” – valójában a névtelenségben hagyott Berda József –, elküldte „a helyi vezérigazgatónak”, azaz Aschner Lipótnak, a Tungsram Rt. vezetőjének dedikált verseskötetét, aki öt pengőt adott a könyvért. Ugyanebben az írásában reklamálta Nagy Lajos, Szabó Lőrinc, Pap Károly, Illés Endre, Illyés Gyula és József Attila Baumgarten-díját. Acsády Károly ezzel a cikkel részese lett annak a sajtórohamnak, amelyik 1929 és 1945 között minden év januárjában, a vagyonát magyar írókra, költőkre, esszéistákra hagyó Baumgarten Ferenc halálévfordulóján, ellentétes politikai oldalról kísérte a díj átadását.

Az újpesti költő, publicista 1962-ben hunyt el; sírja a Megyeri temetőben található. Halk könnyek című verse 1926-ban, az Új tavasz című szépirodalmi, társadalmi és közgazdasági folyóiratban jelent meg. □

ACSÁDY KÁROLY

Halk könnyek

Bocsássatok meg, ha mostanában
Kicsit hűvösen, Kicsit halkabban élek,
Ha régi, tüzes vágymim
Kicsit halványak, kicsit kékek.

Bocsássatok meg, ha ős-virtusos
Vérem ifjan, büszkén kurjongatni nem mer;
így csalódott – fáradtan, kicsit bús,
És kicsit meggyávul az ember.

Vesztesként búslakodni is oly szép,
Mint az ősz, mint a sápadt, lemondó lélek...
Ne bánssatok, ha mostanában
Kicsit sirok s halkabban élek.

HIRMANN LÁSZLÓ

Scherer Gyula

Az iskolateremtő pedagógusokra szívesen emlékszik vissza az utókor. Scherer Gyula hazánk több településén is működött intézményvezetőként, és mindenhol, ahol megfordult – így Újpesten is – kiváló iskolákat alapított.

1860 áprilisában született Óaradon. Anyja a polgári származású Valtzell Ágnes, apja a paraszti sorból magát tanítóvá felküzdő Scherer András voltak. (Ritka előmenetel az apáé: keveseknek, köztük Táncsics Mihálynak sikerült a jobbágyvilágból néptanítóként kitörniük). A sváb nyelvi környezetben felnövekvő Scherer Gyulát szülei tudatosan magyarnak nevelték. A közeli aradi magyar tannyelvű iskolába járt, így naponta találkozhatott a magyar szabadságért mártírhalt honvédtisztek emlékével. Az apai példa nagyon erős lehetett, hiszen két fiú, az idősebb Gyula és öccse, Sándor is pedagógusok lettek. Előbbi a líceumban végül tanítói oklevelet szerzett, amely végzettség feljogosította őt a mennyiségtan és a természettudományok oktató-

sára. (Az ifjabb Sándor maga is a mennyiségtan és a természetismeret tanára lett. Bátyjához hasonlóan ő is a polgári iskolai oktatásban teljesedett ki, Baján. Ma az Eötvös József Főiskola bajai kollégiuma az ő nevét viseli).

1881-ben Kismartonban (ma: Eisenstadt) kezdett tanítani. Pályakezdőként fontos feladatot kapott, az ott akkor alapított polgári iskola első igazgatója lett. (A polgári iskola sajátos intézménytípusa volt a második világháborút megelőző másfél évszázadnak. Az elemi iskola elvégzését követően azok tanultak itt, akik nem kívántak tovább tanulni gimnáziumban majd egyetemen.) Scherer Gyula itt ismerte meg kolléganőjét, Ragályi Rozáliát, akit 1883-ban vezetett oltár elé. A következő évben a fiatal pár kötözött. A minisztérium Kapuvárra helyezte Scherert, az ottani magyar királyi hat évfolyamos fiúpolgári, az azzal együtt működő négy évfolyamos leánypolgári élére. Ez az előző feladatánál is komolyabb kihívás volt, hiszen mikor augusztus derekán megérkezett a városba, az iskola még nem állt készen a kapunyitásra. Végül október 15-én indult meg a tanítás. A fiatal igazgató ezerféle feladatot vállalt. Gondnokként működött, kezelte a könyvtárat, adminisztrációs munkát is végzett. 1889-re elkészült az iskola új, kétemeletes épülete, amelyben igazgatói lakást is kialakítottak. A gyarapodó családnak szüksége is volt az új otthonra, hiszen összesen nyolc gyermeke, egy fia és hét lánya született a házaspárnak. Sajnos, közülük csak négy leány érte meg a felnőttkort.

Az igazgató értékteremtő iskolában gondolkodott. Nagy hangsúlyt fektetett a nyelvoktatásra, az elméleti és a gyakorlati oktatásra is. Utóbbiak keretein belül a lányok kézimunkázni is tanultak.

Iskolai kirándulásokat, ünnepségeket szervezett, évkönyveket adott ki. Scherer kapuvári működésének csúcspontja az 1896-ik évi millenniumi ünnepségsorozat volt.

Scherer Gyula

A városban közéleti szerepet is vállalt. Az Első Sopron megyei Takarékpénztár igazgatósági tagja lett. Itt ismerte meg báró Berg Gusztávot, a pénztár alelnökét, aki egyébiránt a polgári iskola felépítését is kezdeményezte. Közös elképzelésük nyomán fűrták Kapuvár első artézi kútját az iskola udvarán, hogy az intézmény vízellátását megoldják. Scherer Gyula karitatív tevékenységet is folytatott: a szegény sorsú gyerekeket segélyező egyesület vezetője lett.

A nyugati határszélen felfigyeltek széleskörű tevékenységére. Sopron megyében vármegyei kitüntetést kapott a magyarosítás terén kifejtett áldásos tevékenysége jutalmául.

Kapuvári tevékenysége 1899-ben ért véget. Miniszteri rendelkezésre ekkor helyezték Újpestre, ahol már működött a polgári iskola, de éppen üres volt az igazgatói szék. Az új vezető ettől kezdve – nyugdíjba vonulásáig – 23 tanévet szolgált Újpesten. A Lőrincz utcai iskola (ma: Pécsi Sebestyén Általános Iskola) népes intézmény volt. Közel 700 tanulója 16 osztályba szervezve 31 pedagógus – ahogyan akkor írták, tanerő – oktatta. Az igazgató hivatali idejére tehető az iskola középső és keleti szárnyának felépülése. Húsz tantermet, fizikai és kémiai előadókat, vasalószobát is kialakítottak. A fogadósobák mellett nyolc szertár is szolgált az oktatást. Az iskola képzési profiljáról egy korabeli kiadvány így ír: „A polgári leányiskolában van még műhimzés, fehérnemű szabó iskola és tanítják a bársonyegést, valamint a bőrvésést is”. Tehát a képzés gyakorlatorientált volt. Természetesen közismereti tantárgyakat is tanultak a leányok. Az 1907-es tanévtől itt dolgozó Kaffka Margit író nő például magyart, történelmet, földrajzot és szépírást is tanított. Scherer Gyula jó véleménnyel lehetett munkatársnője tevékenységéről, mert a következő tanévben rábízta az iskola negyedszázados jubileumi ünnepségének szervezését. (Kaffka – egy év alkotói szabadságot is beleszámítva – 1912-ig dolgozott a leánypolgárban.)

Scherer Gyula pedagógusként tanítási segédleteket is készített. 1905-ben jelent meg a Stampfel-féle kiadónál tankönyve: „Növénytan. A polgári fiú- és leányiskolák

számára. A hivatalos tanterv utasítása szerint, 6 színes táblával és 170 ábrával”.

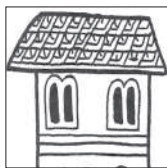
Szakmai felkészültségét a várossá alakult Újpest határain kívül is megismerték. 1907-től a felvidéki megyék iskolai tanfelügyelője lett. Emellett elvállalta az újpesti elemi iskolák gondnokságának elnökségét, sőt a római katolikus egyház egyháztanácsiságát is. Neve ott díszesleg az Egek Királynéja r.k. főplébánia templom előcsarnokában a Varázséji Béla prépostnak emléket állító táblán.

Pedagógusi tevékenysége elismerésre is talált, amikor 1909-ben miniszteri elismerésben részesült. Az igazi elismerést azonban a közvélekedés jelentette számára. 1936-ban így írtak róla: „Igazgatói működése alatt fejlesztette a mai nívóra a Lőrincz utcai iskolát, és megszervezte a női ipari iskolát, melyet sok vidéki város iskolája az újpesti mintára szervezett meg”. Iskolareformjában ez jelentette a lényegét. Tanítványai nem csupán az alaptantárgyakkal ismerkedtek meg, hanem a hétköznapokban hasznosítható gyakorlati ismeretekre is szert tettek. E sorok írójának apai nagyanyja például a kalapkészítő mesterséget tanulta ki a Lőrincz utcai lánypolgárban.

Scherer Gyulát 1919-ben, a Tanácsköztársaság bő három hónapja alatt mellőzték. Állásából felfüggesztették, kényszer szabadságra küldték, arra való hivatkozással, hogy istenhitét soha nem rejtette véka alá. A kommün bukását követően már csak rövid időre tért vissza a katedrára. 1921-ben az újonnan hatalomra került Horthy még kormányzói elismerésben részesítette, majd 1922-ben Scheherer nyugállományba vonult. Még majd három évtizedet adott számára az élet. 1937-ben megözvegyült. Megélte a második világháborút, az azt követő baloldali fordulatot. 1951 májusában helyezték örök nyugalomra. Újpesten, ahol közel negyedszázadon át szolgált az oktatás ügyét, sem közintézmény, sem utca nem őrzi nevét. Nem úgy Kapuváron, ahol 2009 júniusában márványtáblát állítottak tiszteletére egykori iskolája falán. Ezen felül róla nevezték el azt a kitüntetést, amelyet a „kiváló oktató és nevelő munkáért” a legkiválóbb városi pedagógusok vehetnek át.

Kapuvár megerősített falai és a környező mocsárvilág metszeten

Kapuvár, ahol Scherer Gyula igazi pedagógussá érett, ma mintegy 11.000 lelket számláló városka a Kisalföldön, Sopron megyében. Neve egyértelműen a nyugatra vezető, vagy inkább az onnan érkező hadiúton betöltött szerepére utal. 1162-ből már írásos említése maradt fenn. Erődítménye és a körülötte kialakult település Zsigmond 1350. évi adományozása révén lett a Kanizsai családé. Két évszázaddal később, Kőszeg török ostromának évében, 1532-ben házasság útján került a nagyhatalmú Nádasdy család kezére. Az 1558-tól mezővárosi rangot viselő Kapuvárt a török is szorongatta. Fényes Elek Magyarországról írt monográfiájában így ír a településről: „Folyóvize a kis Rába, melly régen a várt két ágával bekerítette. E vár hajdan a nevezetesb erősségek közé tartozott; a török ellen 1559: 30 t.czikk szerint megerősítettetni rendeltetett. 1656. a bádeni fejedelem ostrommal bevén, a törököktől roppant hadikészületek foglaltattak el. 1708. Rákóczy seregei bevén, leromboltatott, s régi erős-

ségének nyoma sincs. Említést érdemel, hogy 1749 mart. elején a halászek a Hanságban levő királytóból egy 8 éves vadgyermeket hálóval fogtak ki, ki is az uradalmi lakba vitetvén, mart. 17-kén Hany Istvánnak kereszteltetett, s már beszélni és némi munkát tenni is kezdett, midőn vigyázatlanságból megszökött, a Rába folyóba ugorván.” Ez utóbbi történet Hanyi Istók eseteként él tovább a kapuváriak emlékezetében. Ugyan a 19. századi település besorolása csak nagyközség volt, de báró Berg Gusztáv szervező tevékenysége nyomán városi fejlődésnek indult. Berg aktív szervezője volt a Hanság lecsapolásának. Önkéntes tűzoltó egyesületet alapított, melynek elnöke lett. Utcavilágítási egyletet szervezett, hetivásárokat rendezett. Lóvontatású mezőgazdasági kisvasutat építtetett, tehenészetet alapított. Mikor Scherer Gyula itt tanított, Kapuvár már járásbíróvási székhely, adóhivatali központ volt. Apácakolostora mellett szeszgyárral, börgyárral, gőzmalommal is büszkélkedhetett. A gazdaság vérkeringésébe a Győr-Sopron-Ebenfurt vasút kapcsolta be. □

„A gyógyításon kívül a kutatás is fontos része volt a munkámnak”

Dr. Hintalan Albert az Újpesti Szakrendelő Nőgyógyászatának szakorvosa, tizenhárom évig vezette a Szülőotthont. Az Intézet és munkatársai 2007-ben Újpest Egészségéért díjban részesültek. A főorvos családja a 20. század elejétől él Újpesten.

– Doktor úr! Egy 1933-as újpesti almanachban találkoztam a nevével. Ki volt a rokon?

– Hintalan Albert nagybátyám, keresztapám fésűs mester volt, csak úgy, mint apám. Együtt dolgoztak. A fésűk szaruból készültek különböző formában és méretben. Az anyag feldolgozása hosszas áztatás, kézi vágás, fűrészelés eredményeként vált több színű, női-férfi stílusú eszközzé. Családunk 1908-ban jött át Erdélyből, itt telepedtek le. Nagybátyám műhelye a Venetainer utca 11.-ben volt. Mi is ott laktunk 1946-tól 1954-ig. Ott lakott a Német nevű pék is, ő lett a bérma-keresztapám.

– A rokonság napjainkban is itt él?

– Szüleimmel 1954-ben átköltöztünk Rákospalotára, 1969-ben jöttünk vissza a Komját Aladár (ma: Lőrinc) utcába. Feleségem családja is újpesti. Apósom az 1930-as évektől lakott az Ambrus Zoltán utcában. Így ők képviselték a család részéről a folyamatoságot. Munkám pár évig a Ferencvároshoz kötött. Amikor a Szülőotthonba jöttem dolgozni, visszaköltöztünk a Lahner György utcába. Mindkét fiam itt él, egyik a Szilaspaták soron, másik pedig a Batthyány utcában.

– A gyermekkorában azonban itt telt. Iskoláit hol végezte?

– Az Attila utcai iskolába jártam, bátyám, János is itt végezte az általánost, és a Könyves Kálmán Gimnáziumban érettségizett 1959-ben. Engem oda már nem vettek fel, így Rákospalotán végeztem a Dózsa György Gimnáziumban. Azt mondták, a jó

tanulók maradjanak a Dózsában, ott is emelni kell a színvonalat – persze körzet szerint valóban oda is tartoztam.

– A fésűsmester fia hogyan lesz orvos?

– Pályaválasztásom – mondhatni – véletlen volt. Apám sajnos beteges ember, asztmás volt, nálunk az orvos mindennapos vendégnek számított. Bátyám, János elhivatottságból választotta ezt a foglalkozást, bár először nem vették fel az egyetemre, mert az 1956-os forradalom idején „rossz pontokat” szerzett. Két évig a Chinoin Gyógyszergyárban segéd munkásként kellett dolgoznia. Később persze ő is végzett orvos lett. Ő volt a példaképem. Amikor érettségiztem, többféle elképzelésem volt. Bátyám, látva tanácstalanságomat, hívott, menjek én is az orvosira. 1963-ban vettek fel az egyetemre; az elérhető 20-ból 19 és fél pontom volt.

– A szakosodás már biztosan nem volt véletlen...

– Nevetni fog: azt sem előre elhatározott módon választottam. A Szülőotthonban végeztem a szakmai gyakorlatot, a bátyám révén már ismerték a nevet. Lóránt tanár úr azt mondta: „itt a kis Hintalan – ez már min-

Dr. Hintalan Albert

dent tud!” „Cselédkönyves” orvosként rám hagyták a szülőszobát, először életemben orvosnak tekintettek. Ez döntötte el, hogy szülész, nőgyógyász leszek. Sokat segített Kovács Tibor doktor és Barbély László (ő már meghalt sajnos).

– *Említette, hogy jó tanuló volt, ennek a híre biztosan befolyásolta döntésüket.*

– Ahogy korábban, az egyetemen is kitűnő tanuló voltam. Bocsánat, egyetlen négyesem kémiából lett. A tárgyat Straub F. Brunó biokémikus, akadémikus tartotta. Első évben történt, gyakorlatvezetőm egy hatodéves medika volt. Tesztet írtunk, s mondta, hogy aki nincs megelégedve a kapott jeggyel, mehet szóbelizni Straubhoz. No, én mentem a négyesemet javítani. Vizsgán élém rakta a rontott példákat: „Kolléga úr ez nem jó, ez se, egyezzünk meg a négyesben!” – így lett. Természetesen több kiváló oktatónkra is szívesen emlékszem: Szentágothai János anatómia professzorra. A klinikusok közül dr. Magyar Imre, dr. Rubányi Pál, dr. Gegesi Kiss Pál lettek szakmai példaképeim.

Így történt, hogy majdnem kitűnő tanuló lettem, versenyeket nyertem, eredményeim alapján mindvégig népköztársasági ösztöndíjat kaptam. Persze a jó tanulás mellett az anyagi helyzet is az okok között szerepelt. Elég szerényen éltünk, apámék tönkrementek. Az államosítás során elvették az ipart, de 1953-ban a Nagy Imre kormány alatt visszakapták. Nem is lett volna semmi baj. 1956 után azonban megjelentek a műanyag fröccsöntőgépek, amelyek sorozatban gyártották a műanyag fésűket. A kézi, kisipari gyártás már nem bírta a versenyt, olyannyira, hogy apám nyugdíj előtti utolsó éveiben éjjeli őrként dolgozott. Teljesen lenullázódtunk. A gimnáziumi évek alatt nyáron minden évben segédmunkásként dolgoztam az Újpesti Furnérlemez Gyárban vagy a Chinoinban.

Szigorló évemben is dolgoztam, az ösztöndíj mellett mentőztem itt Újpesten, és demonstrátorként dolgoztam a kórbonctanon, szóval havonta összejött kb. 2000 forint. A kezdő fizetés azt hiszem 1800 forint volt.

Másodéven ehhez jött a KISZ munka is. Úgy lettem KISZ-vezető, hogy a másod év végére az egész vezetőség megbukott, magyarul elfogytak. Paulin Feri – később az Üllői úti

klinikán lett professzor – az utcán sétálva mondta: „Berci, te leszel a KISZ titkár!”.

– *Hogy fért mindez az idejébe?*

– Évközben nem tanultam, a munka mellett éltem, udvaroltam. Feleségemmel, Rózsa Katalinnal, negyedéves koromban házasodtunk össze. Dunakeszin lakott, biciklivel, vonattal, busszal, stoppal jártam hozzájuk. A vizsgaidőszak napi 12-14 órás tanulással telt. Kis kertés házban laktunk anyámmal, apámmal – este nyolc körül csendesett el a lakás – bátyámmal hajnali 4-5-ig tanultunk. A nyári vizsgaidőszakban még nehezítette a dolgot, hogy hajnalban, mire lefeküdtünk volna, a madarak csiripelni kezdtek – nem lehetett elaludni sem. Nem lehetett kilengeni. A bátyámmal például összevesztünk, mert amikor 1965-ben, Louis Armstrong Budapesten lépett fel, mindenképpen el akartam menni, hiszen kihagyhatatlan volt! Hogy lehet vizsgaidőszakban koncertre menni! – vitatkozott.

– *Az egyetem után hová vitte az élet?*

– A diploma átvétele után központi gyakornok voltam a 2. számú női klinikán, majd 4-5 év után kaptam tanársegédi státuszt. Abban az időben létezett az úgynevezett munkahelyi négyeszőg, amely az intézmény vezetőjéből, a párt-, a KISZ- és a szakszervezeti vezetőkből állt. Ez döntött a kinevezésekről, fizetésekről, kitüntetésekéről, jutalmakról. Belekerültem, először KISZ-vezetőként, később vagy tíz évig, mint szakszervezetis. Sok-sok konfliktusom származott belőle Zsolnai Béla professzorral. Kétszer száműztek a klinikáról. Egyszer a Honvéd Kórházban, egyszer meg Tatabányán kellett „rendet” tennem. Nem volt ott semmi baj, de jó volt a professzoromnak, hogy egy kicsit távol vagyok. Igyekeztem helytállni, sokan szerettek a kollégák közül, bíztak bennem. Ezt úgy mértem le, hogy egy-egy intézeti Mikulás ünnepségen megjelent ötven gyerekből huszonöt nálam született. Ma is azt gondolom, ha egy egészségügyi dolgozó rám meri bízni magát, az rangot jelent. Összességében huszonöt évet dolgoztam a klinikán.

– *Újpest következett, miért?*

– A Szülőotthonban osztályvezető főorvosi állást hirdettek 1994-ben. Megpályáztam és a három jelölt közül végül én kaptam

meg a kinevezést. Úgy érzem, hogy soha nem szakadtam el igazán innen. Egy ideig a Ferencvárosban laktunk, de én akkor is az UTE stadionba jöttem ki, a Fradi pályán egyáltalán nem jártam. Sok-sok emlék köt ide: gyerekoromban a Récsei cukrászdába jártunk, mellette volt a Neumark orvosi eszközgyártó cég üzlete. Az Egek Királynéja templomban ministráltam, apámék, bár nem voltak nagyon vallásosak, de elküldtek, „nem tanulsz rosszat” – mondták.

– *Tudja-e nagyjából hány gyermek született a keze alatt?*

– Egy darabig számoltam, de persze kissé keverednek a dolgok. Az biztos, hogy átlagban évente 100-150 szülés volt személyhez kötött, nagyjából minden második, harmadik nap, ez értelemszerűen éjszakát is jelentett. Ma is sajnálom, hogy a saját gyerekeimmel nem tudtam elég időt tölteni. Egyetlen pihenési lehetőséget az jelentett, ha nyáron szabadság alatt külföldre utaztunk. Ez lett a hobbi. A világ 50 országába jutottam el, szerencsém volt Mexikóban, Thaiföldön, Kambodzsában és Sri Lankán is több-kevesebb időt eltölteni.

– *A gyerekei közül került-e valaki egészségügyi pályára?*

– Fiaim nem folytatják a pályát, tapasztalhatták, hogy ez nem családbarát foglalkozás. A feleségemen múltott minden, össze tudta tartani a családot. Utólag is megemelem előtte a kalapom. Egyik fiam pénzügyi területen dolgozik, másik fiam informatikus, és a hardverhez is ért. Unokáink közül Szabolcs 12 éves, Zoé 8 éves, az idén augusztusban született a harmadik, Zétény. Nagyon örülök nekik, de nem értek egyet a mai divattal: először karriert építünk, és majd akkor szülünk mondják sokan. Terhesgondozáson is gyakran elmondom: 35 év felett megnő a biológiai kockázat. A másik szempont a kondíció, hiszen 50 évesen én sem úgy rohantam a gyerekeim után, mint 40 évesen. A türelem és az erőnlét is csökken. Legkisebb unokám 18 éves korában a fiam már 60 éves lesz – fiatalként jobb partner tud lenni a szülő.

– *Szigorú orvosnak tartják, sokan tartanak magától.*

– A kollégák között fontos volt a rend kialakítása. Valaki azt mondta: „te úgy gondo-

lod, az emberek többsége magas morális szinten van, s ezt várod el mindenkitől – maximalista vagy”. Így van, bár a betegnek nem szabadna éreznie a szigort, még akkor sem, ha érte haragszom, nem ellene.

– *Az elmúlt évekből mire emlékszik szívesen?*

– Oktatóként, 45 éves orvosi működésem alatt több ezer orvostanhallgató képzésében vettem részt, később kollégaként sok-sok pozitív visszajelzést kaptam. Tizenhárom évig vezettem az Újpesti Szülőotthont. Megvalósítottuk a családbarát szülésetet, babamama együttlakást, terhestornát, együtt szülést. Ez alatt az idő alatt anyai halálozás nem történt nálunk. A szüléskori halálozás is négy ezrelék alatt maradt, ami nagy kórházakban is jónak számít. A Szülőotthon bezárása után elindítottam az egynapos sebészetet, igaz nem ment könnyen. A gyógyításon kívül a kutatás is fontos része volt munkámnak. Az elmúlt évtizedekben 150 tudományos publikáció – kétharmaduk előadás – 35 közlemény megírásában vettem részt.

– *Ma is praktizál...*

– Az SZTK-ban lettem főorvos. 2016-ban lemondtam a megbízatást, de ma is ott dolgozom. Tavaly egy kis egészségügyi problémával küszködtem, magamra is gondolnom kell. 2019-ben lesz ötven éves a diplomám, addig még kitartok a pályán. □

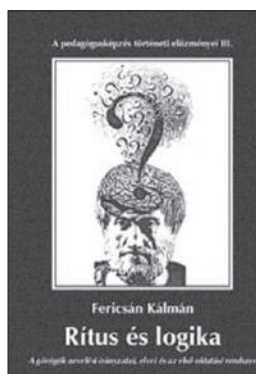
Dr. Hintalan Albert és az unokák: Szabolcs, Zoé és Zétény

Könyvek Újpestről

Törvényi előírás nyomán, decemberi ülésén fogadta el a képviselő-testület Újpest Településképi Arculati Kézikönyvét. A virtuális kiadvány elsősorban az építetők és tervezők számára mutatja be a városrész természeti és épített környezetét, de

a tanulmányban a városvédők és a helytörténet iránt érdeklődők is sok értékes információt találnak. (Megtudható pl. hogy az építészetben milyen sajátosságot képvisel az „újpesti szecesszió” fogalma.) A történelmi áttekintésben hangsúlyt kapnak a helyi védelem alatt álló épületek, majd a szerzők a tíz városrészre osztott Újpest körzeteinek egyedi jellemzőit elemzik. Kitérnek az utcaképre, az épületek sajátos karakterére, sőt olyan fontos építészeti elemekre is, mint a tető- vagy a kerítés-típusok. A szakemberek, az építkezni szándékozók számára minden egyes fejezet után szakmai ajánlásokat fogalmaznak meg. A TAK az ujpest.hu oldalon olvasható.

Fericsán Kálmán Újpestért díjas nyugalmazott pedagógus, kutatásai alapján négy kötetben publikálja a pedagógusképzés történelmi előzményeit. A Rítus és logika a sorozat harmadik tagja. A szerző tudományos alaposággal mutatja be az ókori görögök nevelési irányzatait, valamint Európa első oktatási rendszerét. A különböző filozófiai iskolák mentén betekintést nyerünk Szókratész, Platón és Arisztotelész tanításaiba és az égei-tengeri civilizáció máig ható metafizikai, lélektani és politikai eszmerendszereibe.

A bőséges forrásanyaggal kiegészített kötet utolsó alfejezete napjaink pedagógusainak a következő generációért vállalt felelősségét hangsúlyozza. A könyvet az Agroinform Kiadó jelentette meg.

A Kulturális Örökség Napjai Újpesten

Szeptember 16-17-én több mint félezren regisztráltak a rendezvénysorozat újpesti eseményeire. Idén a Könyves Kálmán Gimnázium Csillagdája és kémiai laborja, az Újpesti Műszaki Szakközépiskola, a Kozma Lajos Faipari Szakiskola, az Újpesti Lepkémúzeum és a Rácz Gyöngyi Cigány Közösségi Központ fogadta a látogatókat. A Városházát a helytörténeti gyűjtemény munkatársai mutatták be. Az érdeklődők Iványi János idegenvezetésével sétálhattak Újpest belvárosában.

Újpestről szólt a vetélkedő

November 16-án, az Angol Nyelvet Emelt Szinten Oktató Általános Iskolában került sor az újpesti általános iskolások helytörténeti vetélkedőjére. Az idén 24. alkalommal megrendezett verseny győztese a Károlyi István Általános Iskola és Gimnázium csapata lett, második helyen a Halassy Olivér Német Nyelvet Emelt Szinten Oktató Általános Iskola És Nyelvoktató Nemzetiségi Iskola végzett, míg a harmadik helyezést a Megyeri Úti Általános Iskola érte el.

Szobrot kapott Bene Ferenc

November 22-én, a Szusza Ferenc Stadion előtt avatták fel Bene Ferenc (1944–2006) labdarúgó szobrát. Az Újpesti Dózsa egykori labdarúgójának, a magyar válogatott tagjának mellszobrát Papp György Zoltán szobrászművész készítette.

Arany Horgony díjak

December 9-én, az Újpesti Városvédő Egyesület évadzáró rendezvényén került sor az egyesület által alapított Arany Horgony díjak átadására. A kuratórium döntése nyomán a város épített és természeti környezetének megóvása és szellemi öröksége ápolása területén kifejtett munkájáért kitüntetésben részesült Hladony Sándor, az egyesület tagja, Lőrincz Róbert, az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kurátora, valamint Molnár István Gábor, a Rácz Gyöngyi Cigány Közösségi Központ vezetője.

Decemberi számunkban az 1., 18. és a 19. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.